

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

En Lluís Marian Vidal i Carreras

1842 - 1922 †

UNA biografia completa del nostre gran geòleg català tindria d'ésser encomanada a algun dels homes de ciència que fruïren de sa amistat, la qual cosa constituïria un deure de gratitud, digne d'aital distinció.

Emprò, mentres això no s'efectuï, donem aquest esbós biogràfic i bibliogràfic, per a que pugui servir de fonament a ulteriors investigacions i a l'ensem com prova d'afecte envers En Vidal amb qui tinguerem estreta relació en els últims temps de sa vida.

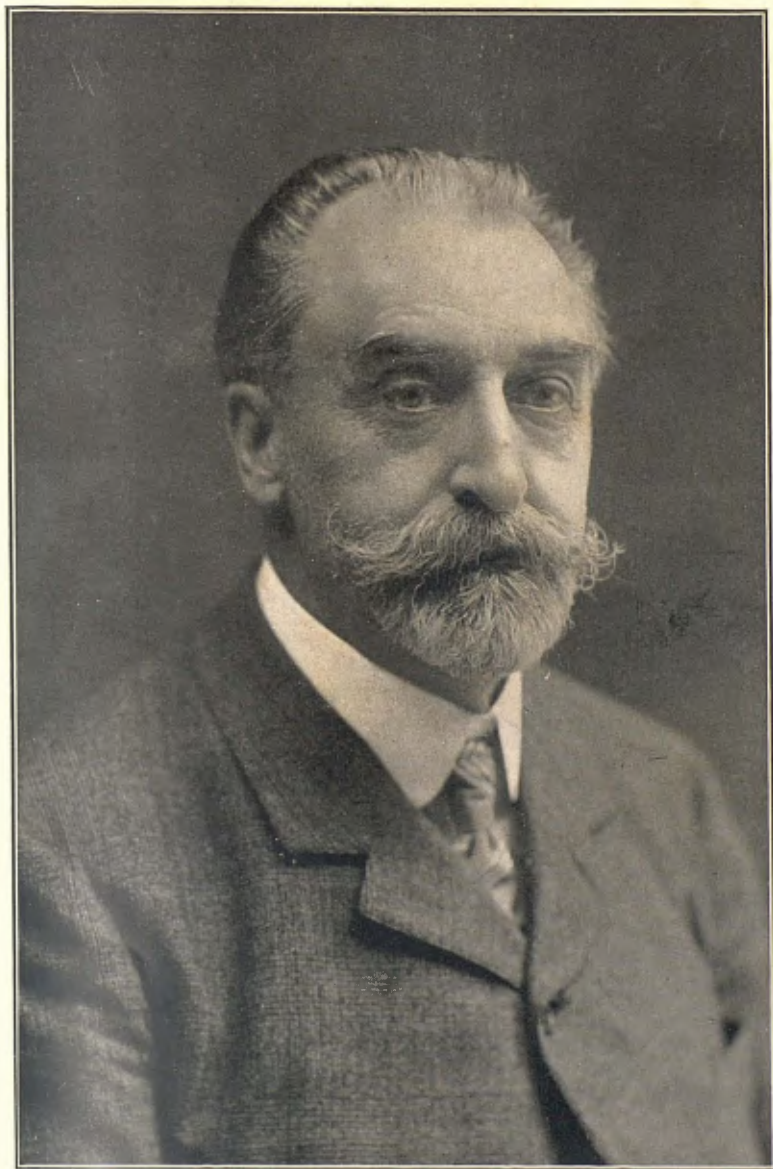
Nasqué a Barcelona el 6 d'Octubre de 1842 essent sos pares D. Marian Vidal i D.ª Paula Carreras, cristiana família originària de Cardona i Piera, que tingueren 3 fills. el major dels quals fou En Lluís. Observant sos pares en ell sa predilecció per la ciència li feren cursar el batxillerat, graduant-se en l'Institut de Barcelona en 1858, tenint tot just 16 anys. El nou batxiller en Arts, emprengué desseguida la carrera d'Enginyer industrial a l'Escola de Barcelona, cursant els anys de 1859 i 1860; però com les aficions que començaven a manifestar-se en el jove estudiant eren molt diferents de les que requerien els treballs de la carrera iniciada, promptament deixà aquests estudis per a ingressar a l'Escola de Mines de Madrid. Succeïa tot això per l'any de 1861; en novembre de 1864 fou nomenat alumne pensionat de l'Escola de Mines amb 5.000 rals, demostrant ja son aprofitament entre sos companys quan es feu digne d'aital distinció.

Moltes de les anècdotes de sa vida d'estudiant les relatà amb una sencillesa encantadora en una obreta que podem molt bé nomenar autobiografia escrita en sos últims temps.

Cinc anys després d'haver ingressat a l'Escola, fou destinat a pràctiques en la mina del Govern, a Linares de Jaén, com a complement de la carrera, entrant com a membre del Cos de Mines en 1866, essent destinat al servei de la província de Terol. Allí començaren ses investigacions i aficions paleontològiques, recollint nombrosíssims fòssils dels llits juràssics i cretàics dels voltants d'Utrilles que acuradament explorà. Dos anys més tard, en 1869, fou destinat de servei, a la província de Barcelona, essent poc després enginyer primer. En trobar-se ja en la seva terra, es dedicà amb gran entusiasme a l'estudi de la geologia regional, en la qual ha de conceptuar-se com el mestre més gran que hem tingut.

La característica de la vida de nostre novell enginyer, fou son amor al treball. Els temps lliures de ses ocupacions oficials les dedicava a la investigació, publicant son primer treball científic en 1871 a la «Revista Minera», versant sobre una excursió geològica pel Nord de Berga, en el que ja mostrà la talla de profund investigador. La *Comisión del Mapa Geológico de España*, no podia prescindir d'un col·laborador tant excel·lent quan en 1874 fou manada l'impressió, a despeses del Govern, de son nou treball sobre el cretàic català, de gran interès científic per resoldre amb éll, dintre l'Espanya, una qüestió sobre l'edat geològica d'unes formacions del migdia de França, que per molts anys tingué dividits als principals geòlegs de la veïna república i meresqué un decret laudatori del llavors govern republicà de nostra nació. Amb aquest motiu En M. Fernández de Castro agregà al personal de la Comissió a En Vidal encomanant-li la formació de la carta geològica de les províncies de Lleyda i Girona aixís com el procurar membres per les publicacions del *Boletín i Memorias* del Mapa que es feia per suscripció, trabant amistat, en aquests temps, amb el canonge Almera.

Un talent tant preclar prompte traspassà les terres ibèriques, honorant-se amb sa amistat nostres veïns geòlegs i paleontòlegs; aixís és que a últims de 1875 els geòlegs Coquand i Matheron, proposaren com a membre a la *Société Géologique de France* a En Vidal, essent admés en 15 de novembre de 1875. Poc després l'*Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona*, obria ses portes per a rebre al que després ha considerat com un de sos membres predilectes, posseint la medalla de la Corporació n.º 42, de la que fou el primer obtentor. En la sessió del 1.º d'abril de 1879 llegí

EN LLUIS MARIAN VIDAL

com a treball d'entrada, una memòria titulada: «De la edad geológica que debe asignarse a las hiladas rojas subnummulíticas de las provincias de Barcelona y Gerona».

Gran aimador de la difusió de la cultura científica regalà una nodrida col·lecció de fòssils, per a l'ensenyament, a l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona, aixís com al Seminari, que llavors començava a formar son Museu Geològic sota la direcció del Dr. Almera, al museu de la *Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, etc.

En 1880 ascendia a Enginyer-Cap, quan la Societat Acadèmica Hispano-Portuguesa de Toulouse li trametia son Diploma d'Honor i l'Institut Agrícola Català de Sant Isidro el nomenava poc després Soci agregat.

No impedí la seva activitat científica la direcció, que portà des de 1883 a 1888, de les mines de carbó de Sant Joan de les Abadesses, on, donat el seu caràcter i rectitud de voluntat es feu objecte d'un criminal atentat del qual es lliurà miraculosament i el qual descriu en una de ses últimes publicacions. La *Real Academia de Ciencias Exactas Físicas y Naturales* el comptà entre els seus socis corresponents des de 1883 en just aprecí de ses notables investigacions paleontològiques fent ja llur biografia amb aquestes paraules: «Ingeniero de Minas e infatigable geólogo, principalmente consagrado al estudio de la Geología de Cataluña y de las Islas Baleares. Autor de gran número de Memorias sobre los terrenos y fenómenos geológicos de estas vastas regiones». Fou proposat després com acadèmic per son Cap M. Fernández de Castro el qual li va mostrar sempre una gran predilecció.

Per haver prestat tota sa laboriositat en el millor éxit de la *Exposición Nacional de Minería* i verificada a Madrid en 1883, li fou manifestat l'agraïment del Comité de l'Exposició trametent-li una medalla d'argent de Cooperació i poc després la *Société Geographique de Toulouse* una medalla d'argent sobredorat amb motiu de l'Exposició de Toulouse. Prengué part activa en l'Exposició Universal de Barcelona de 1888, corrent a son càrrec la secció de mineria, i en agraïment la Junta li concedí un Diploma d'honor i Medalla d'or. Poc després el Govern el nomenava Cap de la província de Lleyda a la qual s'hi adjuntà la província de Tarragona formant un sol districte miner. Presidí, en 1892, l'Exposició de Tresp, en nom del Governador de Lleyda.

La dena de 1890 a 1900 fou el període més brillant de sa vida excursionista, iniciant la tasca realitzada amb sa conferència

al CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA en 29 de maig de 1894 sobre *Les coves prehistòriques de la província de Lleyda*, a la que seguien l'excursió a la Pica d'Estats (1895-1897), exposant amb detall encisador i atractiu les aventures ocorregudes i que comentava sempre com una de les exploracions que amb més plaer recordava. Era l'any 1897 quan el benemèrit «Centre Excursionista» li donava sa presidència, joïós de son gran esforç i entusiasme per les tasques del CENTRE, des d'on continuà i fomentà l'excursionisme enaltint-lo amb son exemple i fent revivre l'esperit científic, que mai li ha mancat, essent convenient que les innombrables Associacions excursionistes actuals no descuidessin aquest aspecte dignificador. Es llegeixen encare amb fruïció sos discursos presidencials de 1897, 1898 i 1900, com també les ressenyes d'excursions a Cadaqués i Sant Pere de Roda, Castell de Requesens, Agullana, Besalú, Olot i Collsacabra. Amb En Rosend Serra, com a membre corresponent, i ell com a representant i President del CENTRE assistí, en 1900, al Congrés Internacional de l'Alpinisme verificat a París, essent els únics peninsulars que amb aital caràcter prengueren part activa en el Congrés.

A petició del Ministeri de Foment li fou concedida, en 1895, la honrosa distinció de Cavaller de l'Ordre de Carles III a l'ensems que el Ministeri d'Instrucció Pública de França el nomenà *Officier d'Academie*, aixís com la *Société de Speleologie*, *Société Photographique du Haute-Saone* i *Société d'Etude de Bezieres*, el nomenaren entre llurs membres, ja honoraris ja corresponents.

Amb el Dr. Almera i Bofill, organitzà, en 1898, les expedicions científiques que verificà la *Société Geologique de France* a Catalunya recorrent varis indrets de nostra terra i que després foren publicades en el *Bulletin* de l'esmentada Societat. Els múltiples quefers oficials i científics l'havien impossibilitat de concórrer a aquestes reunions dels més distingits homes de ciència, portades a cap per amor sols a aquesta i moltes vegades a regions llunyanes; però comprentent el gran profit subsequënt de les converses tingudes amb les insignes personalitats concorrents a les mateixes, des d'aquesta data, assistí a les reunions tingudes en el vessant meridional de la Montagne Noire (1899), als entorns de París amb ocasió de l'Exposició Universal de 1900; a Turin i Génova en 1905; juntament amb el Dr. Almera als Pireneus Occidentals visitant Luz, Gavarnie i Les Eaux Chaudes (1906), i a l'any següent anà amb En Tomás, Serradell, Valls, Wynn i Font i Sagué, als Causes i Les Cevennes.

L'any 1903 fou nomenat Cap del districte miner de la província de Barcelona, morint per aquesta data la seva esposa D.ª Dolors de Gomis i de Portolá.

Nomenat pel Ministeri de Foment president de la Comissió del Grisú entregà, en 1909, un projecte sobre l'explotació de les mines de carbó, i per aquest temps passà a regentar la Direcció de la *Comisión del Mapa Geológico de España*, havent ascendit, poc abans, a Inspector general de primera classe. En l'esmentat càrrec esmersà totes les seves energies, principalment en les investigacions hidrològiques, rebent un fort disgust amb la jubilació per haver complert els 67 anys, com succeí també amb En Mallada en 1908, els dos més grans paleontòlegs que ha tingut Espanya en nostres temps.

La ineptitud oficial signada en octubre de 1909, fou rectificada per la *Société Géologique de France* que el nomenà Vice-president, distinció que no ha obtingut cap més geòleg peninsular i nostre Ateneu Barcelonés el portà a la presidència. Prengué part en el VIII Congrés Geològic Internacional de 1900 a París, assistint a més a les excursions de l'Aquitania i Pireneus efectuades pels congressistes; en 1910 al X Congrés a Stockholm, juntament amb En Adan de Yarza i en 1913 al Congrés Prehistòric de França a Lons-le-Saunier, trobant-se a Ginebra amb En Anton i P. Navàs.

La crudel enfermetat que minava sa existència feu minvar pauladament ses forces físiques, arribant fins a plorar en considerar son esgotament corporal per a realitzar noves investigacions; més tanta era sa fermesa de voluntat que es feia portar fins on era possible i aixís el darrer estiu, trobant-se a Agullana, volgué que l'acompanyessin al poblet de Viure, on havia llegit es trobava un illot liàssic que ell no havia esmentat en sa Memòria sobre la Geologia de Girona i desitjava comprovar, però un incident imprevist malogrà l'excursió.

A partir de 1909, després de jubilat i retirat a la vida privada, seguí treballant sobre els nombrosos materials aplegats en ses exploracions, sens deixar l'exercici de sa professió d'enginyer de mines. Nombroses corporacions científiques s'honoraven tenint-lo com a membre, aixís el *Club Montanyenc*, en 1912, el declarà soci honorari, la *Junta de Ciències Naturals de Barcelona* el nomenà Vocal honorari vitalici, la *Société Portugaise de Sciences Naturelles* de Lisboa, membre corresponent; la *Sociedad Ibérica de Ciencias Naturales* li otorgà sa medalla, ocupant la presidència en 1917 i l'*Institució Catalana d'Historia Natural* el tingué com

membre de govern i protector. La magnanimitat del nostre geòleg correspongué a semblants proves d'afecte entregant un dolmen i menhir de sa propietat a la Junta de Ciències Naturals, aixís com un històric arbre nomenat el «Suro del Consell»; legà part de les obres científiques de sa Biblioteca a la *Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, de la que havia sigut president i un aparell de sondeix al *Centre Excursionista de Catalunya*.

Unes petites notes sobre el treball científic d'En Vidal ens donen idea de la seva talla com investigador; en la Memòria sobre el gènere *Fistulana* rectificà la diagnosi que d'aquest mol·lusc havia donat el paleontòleg Deshayes; en la descripció geològica de la regió central de la província de Lleyda aclarà importants conceptes errònis establerts per Verneuil, Collomb i Leymerie.

Amb el descobriment de un rèptil fòssil en el juràssic superior de Catalunya feu modificar el sentir dels paleontòlegs respecte al temps d'aparició de la granota que es col·locava en el terciari, aixís com també amb una planta, el *Pseudoasterophyllites* reconeguda com cretàcia, demostrà sa major dispersió vertical, fins al juràssic. Les exploracions acuradament portades baix sa direcció en les pedreres de calça litogràfica de Sta. Maria de Meyà, donaren una abundor de material paleontològic, únic a la Península, en el qual se troben rèptils, amfibis, peixos, insectes i plantes, espècies noves totes elles per a nostra terra i moltes també per a la ciència, i les quals servava en sa col·lecció particular.

Les investigacions verificades juntament amb En Deperet de les formacions continentals de la conca de l'Ebre, han demostrat que llur edat es oligocènica, es dir, més antiga de la que s'assenyala en els Mapes oficials. A aquest propòsit és digne de notar-se el gran interès que tenia en recollir els nombrosos restes fòssils que es descobrien en les pedreres i mines de Tàrraga i Calaf.

Els seus estudis sobre el cretàcic pireneic han servit de comprovant principal a la teoria que sobre l'evolució dels *Hippurites* ha exposat l'eminent professor H. Douvillé. Les sèries de rudistes catalans, els escollits mamífers, rèptils i plantes de la conca oligocènica de l'Ebre, aixís com els exemplars del Kimeridgià de Santa Maria de Meyà, constitueixen un tresor de gran valor científic que posarà ben alt el nom dels museus de nostra ciutat, als quals amb una generositat digna de la major lloança els ha cedit en son testament.

En paleontologia ha descrit gran nombre de espècies noves especialment de mol·luscs que ha descobert existien en les formacions

geològiques d'Espanya, moltes de les quals no s'havien citat més que fòra de la Península.

En mineralogia descobrí l'origen i jaciment de l'*Aerinita* substància qual natura mineral havien dubtat els naturalistes per l'absoluta ignorància en que se trobaven respecte del lloc o llocs d'on procedien els rars exemplars coneguts. Fou també dels primers descobridors de la *Rivotita* a Catalunya.

El nom d'aquest geòleg va unit al de moltes espècies que naturalistes estrangers i nacionals li han dedicat com es pot veure en la llista adjunta.

PLANTES

Pseudoasterophyllites Vidalii: ZEILLER 1902, Kimeridgià

Laurus Vidalii: FLICHE 1906, Oligocènic

Tilia Vidalii: RÈROLLE 1884, Miocènic.

PROTOZOOS

Meandropsina Vidalii: SCHLUMBERGER 1898, Santonià

Orbitoides Vidalii: PREVER 1904, Cretac. sup.

Siderolites Vidalii: H. DOUVILLÉ 1906, Maestrichtià

Vidalina Hispànica: SCHLUMBERGER 1899, Santonià

CELENTERIS

Anisoria Vidalii: MALLADA 1917, Garumnià

Aplosmilía Vidalii: D'ANGELIS 1904, Aptià

Calamophyllia Vidalii: MALLADA 1892, Garumnià

Heliastræa Vidalii: » 1892, »

Placosmilía Vidalii: » 1921, »

Rhabdophyllia Vidalii: » 1892, »

EQUINODERMS

Coptosoma Vidalii: LAMBERT 1899, Eocènic

Echinanthus: » COTTEAU 1890, »

Echinolampas: » » 1890, »

Euspatangus: » » 1890, »

Goniopygus: » MATHERON

Leiosoma: » COTTEAU 1882, Senonià inf.

Micropsis: » » 1882, » »

Rabdodiaris: » » 1883, Eocènic

Schizaster: » LAMBERT 1899, »

Triplacidia: » DE LORIOI 1905, »

BRAQUIPODS

Terebratella Vidalii: MALLADA (Osca) Eocènic

INSECTES

<i>Palææschna</i>	<i>Vidali</i> :	MEUNIER	1914,	Kimeridgià
<i>Palæontina</i>	,	"	1902,	"

MOL·LUSCS

<i>Ampullina</i>	<i>Vidali</i> :	COSSMANN	1897,	Eocènic
<i>Benoistia</i>	"	"	1906,	Eocènic
<i>Bithinia</i>	"	"	1921,	Oligocènic
<i>Cardium</i>	"	"	1912,	Miocènic?
<i>Cardium</i>	,	COQUAND	1880,	Yothomagia
<i>Cerithidea</i>	"	COSSMANN	1906,	Eocènic
<i>Corbula</i>	"	"	1897,	Eocènic
<i>Goniobasis</i>	"	"	1906,	Eocènic
<i>Hippurites</i>	"	MATHERON	1880,	Campanià
<i>Lymnaea</i>	"	HERMITE	1879,	Pliocènic lacustre?
<i>Lychnus</i>	"	REPELIN et PARENT	1921	Garumnià
<i>Melania</i>	"	COSSMANN	1897,	Eocènic
<i>Mitrocaprina</i>	"	H. DOUVILLÉ	1904,	Maestrichtià
<i>Mortoniceras</i>	"	NICKLÈS	1895,	Neocomià
<i>Nerita</i>	"	"	1906,	"
<i>Neritopsis</i>	"	DONCIEUX	1908,	Lutecià
<i>Ostrea</i>	"	COSSMANN	1887,	Eocènic
<i>Pleurotomaria</i>	<i>Vidalina</i> :	MALLADA		Carbonifer
<i>Pyrasmus</i>	<i>Vidali</i> :	DONCIEUX	1908,	Lutecià
<i>Pyrgostelis</i>	"	COSSMANN	1921,	Miocènic?
<i>Rostellaria</i>	"	LEYMERIE	1878,	Eocènic
<i>Semisolarium</i>	"	COSSMANN	1915,	Maestrichtià
<i>Tornus</i>	"	"	1918,	Miocènic?
<i>Turbo</i>	"	LEYMERIE	1878,	Garumnià

PEIXOS

<i>Propterus</i>	<i>Vidali</i> :	SAUVAGE	1903,	Kimeridgià
<i>Aetalion</i>	"	"	1903,	"
<i>Vidalia catalaunica</i> :	"	"	1903,	"

Son amor a la cultura li feu alçar a ses despeses, a Agullana (Girona), unes formoses Escoles Nacionals, que donà a l'esmentat poble en 1913, el qual en justa reciprocitat el nomenà fill adoptiu i li dedicà un carrer a ell i un altre a la memòria de sa esposa; el poble de Banyoles l'honorà designant amb son nom un passeig a la vora del llac per ésser ell, qui amb més cura l'explorà científicament i per son generós procedir en els assumptes de la població, i l'enginyer H. Bentabol, assignà un estanyol de la comarca amb la denominació del gran mestre.

En 1917, sostingué a son compte una colònia escolar estiuenca al cap de Sant Sebastià (Girona), i poc després, cedí generosament un solar a la direcció de Carabiners per al millorament de la residència de l'esmentat cos en el port d'Agullana fronterís amb la veïna república.

La generositat traspassà els límits de nostra terra contribuint amb son óbol magnànim als fins socials que persegueix el Patronat de Bones Lectures del qual era membre.

Les manifestacions totes, d'afecte i veneració que nostre gran home havia conquerit amb ses múltiples relacions socials i culturals, tingueren son coronament amb la lloable iniciativa de la Direcció de Mines de Barcelona, d'ofrenar-li un martell geològic d'acer damasquinat amb mànec de marfil amb motiu de les bodes d'or de sa carrera a la que aportaren son óbol totes les principals corporacions científiques peninsulars.

L'últim desig de nostre gran home fou l'obtenció de la gran creu d'Alfonso XII, que es dona en premi d'eminents serveis prestats a l'instrucció del país, creant, dotant o millorant establiments d'ensenyança i per a recompensar als que es distingeixen en estudis diversos i llurs aplicacions, i als que publiquen obres científiques de reconegut valor, etc., etc.

Que moltes de les condicions requerides les complia nostre biografiat, no hem de demostrar-ho i sí sols fer notar que no pogué obtenir-la en set anys de tenir-la sol·licitada, juntament amb la *Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, Ajuntament dels pobles d'Agullana, Massanet de Cabrenys, Darnius, La Bajol, i altres interessats particulars, donant-se el cas que després d'haver debutat un actor al Teatre Real, a continuació se li ha tramés aquesta insígnia ço que encara demostra el poc apreci que es té en determinades esferes als entusiastes conreadors de la ciència. Migrada seria aquesta distinció a homes d'abnegació i de voluntat tan ferma com els que integraren la Comissió del Mapa Geològic d'Espanya, aixecant el nivell cultural d'Espanya al de les nacions més adelantades en aquesta classe d'estudis, i que feu que amb noble despit renunciés a aital distinció un altre dels més preclars membres que poc ha morí.

Innombrables son els lligams d'amistat i científics que comptava En Vidal i dels que no podem menys d'enumerar algunes de les personalitats estrangeres dedicades a geologia amb les quals es relacionà com: Phillipe Matheron, distinguit paleontòleg de Marsella amb qui trabà prompte amistat en llur joventut, determinant-li

nombrosos fòssils del cretàc superior de Catalunya; Jules Bergeron, geòleg francès que poc ha morí, molt interessat en les investigacions i progresos geològics de Catalunya, i que prengué part en la reunió del 1898, a Barcelona; Gaston Vasseur, de l'Universitat de Marsella; Charles Deperet, degà de la Facultat de Ciències de Lyon, que col·laborà en l'estudi dels vertebrats fòssils de l'oligocènic català; Doncieux, a qui trameté els fòssils de l'eocènic; Charles Barrois, de Lille, a qui comunicà la determinació de les formes fòssils del silúric de Lleyda; Cotteau, gran especialista en equinits i el qual determinà moltíssims exemplars de Catalunya; J. Felip N. Delgado, director que fou de la Comissió dels treballs geològics de Portugal; A. Gaudry, de Paris, el qual classificà alguns dels vertebrats que li trameté; Kilian W., de l'Universitat de Grenoble, a qui consultà sobre fòssils cretàcics.

R. Niklès, professor de la Facultat de Ciències, a Nancy; Paul Choffat, actiu col·laborador del *Serviço geológico de Portugal* i a qui dedicà alguna de les noves formes fòssils trobades a Catalunya; Jules Lambert, de Troyes; R. Zeiller, un dels més grans paleobotànics al qual trameté les nombroses i variades formes de falgueres del Antracolític català per a llur determinació; Maurice Cossmann, de París, fou un dels més antics paleontòlegs amb que es relacionà, dedicant-se nombroses espècies; L. Prever, especialista en foraminífers; H. E. Sauvage, especialista en peixos qui determinà moltes de les formes de Santa Maria de Meyà; Ferd. Meunier, qui li estudià els insectes del juràssic de Lleyda; E. Harlé, de Bordeaux, qui visità son museu amb ocasió de sa memòria sobre els vertebrats quaternaris peninsulars; M. Chevalier, intel·ligent explorador dels llits miocènics pireneics, especialment de la Seu d'Urgell; H. Douvillé i son malograda fill, que determinaren els nombrosíssims rudistes de nostre cretàc superior aixís com molts ammonits juràssics, essent ells els primers que reconegueren la presència del juràssic superior a la Província de Tarragona, com hem pogut comprovar amb algunes de les formes que determinaren; Woodward, del British Museum, a qui consultà la barra del *Dryopithecus* de la Seu d'Urgell; Schlumberger, especialista en foraminífers qui li determinà els orbitoits del cretàc superior.

Podriem encara esmentar a En Rerolle, Fliche, Petitclerc, Parona, Toucàs, Repelin, Lorient, Schlosser, Wenz, Paquier, Miquel, Roman, Fallot, Hermite, Leymerie, Oppenheim, etc.

Deixem de citar els homes de ciència peninsulars dels qui pocs son els que no tingueren amistat i relació científica.

Ha mort En Lluís Marian Vidal en la plenitud de la glòria científica, després d'un treball continuu de més de 60 anys, amb nombroses obres de mineria, hidrologia, prehistòria, geologia i paleontologia que la posteritat sempre admirarà i l'exposició pública als nostres museus i biblioteques dels material aplegats per l'home savi, despertarà en nostre poble l'amor e interès que per les coses de la natura existí sempre en son cor.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA en incloure en les planes de son *Butlletí* aquest esbós biogràfic, sent complir un deure de gratitud envers son antic President a qui honora a perpetuïtat col·locant son retrat entre els més ardents impulsors de llurs tasques.

J. R. BATALLER

Bibliografía d'En Lluís Marian Vidal

- 1871.—«Excursión geológica por el Norte de Berga».—*Revista Minera*, Madrid, vol. XXII, numeros 514-515, 22 pàgs. i 1 làmina.
- 1874.—«Datos para el conocimiento del terreno garumnense de Cataluña» Madrid. Imprés per ordre del Govern. 39 pàgs. 8 làmines.
- 1875.—«Geología de la provincia de Lérida. Región central». Madrid. *Boletín de la Comisión del Mapa Geológico de España*. Vol. II, pàgs. 273-349.
- 1877.—«Nota acerca del sistema cretáceo de los Pirineos de Cataluña». Madrid *Boletín de la Comisión del Mapa Geológico de España*. Vol. IV, pàgs. 257-372, láminas 1-7.
- 1879.—«Excursión geológica por la Isla de Mallorca seguida del examen microscópico de varias rocas de la misma, por D. Ramón Adán de Yarza». Madrid. *Boletín de la Comisión del Mapa Geológico de España*. Vol. VI, pàgs. 1-22.
- 1879.—«Legalidad de las demarcaciones de aguas». Barcelona. Articles publicats en 23 de gener i 4 de febrer al *Diario de Barcelona*.
- 1880.—«Descripción geológica de la Fuente Amarga de Rubinat (provincia de Lérida)». Barcelona. 6 pág.
- 1880.—«Reseña sobre las minas de carbón de la sociedad anónima «La Carbonífera del Ebro». Barcelona. 20 pàgs.
- 1880.—VIDAL L. M., MOLINA E. «Reseña física y geológica de las islas Ibiza y Formentera». Madrid. *Boletín de la Comisión del Mapa Geológico de España*. Vol. VII, pàgs. 67-113. 1 lámina.

- 1881.—«Nota acerca de los hundimientos ocurridos en la cuenca de Tremp (Lérida) en Enero de 1881». Madrid. *Boletín de la Comisión del Mapa Geológico de España*. Vol. VIII, pág. 113-129.
- 1882.—«Reseña de las minas de cobre y de hierro de la montaña de Montdevá en San Lorenzo de la Muga (Gerona) precedida de una noticia sobre la riqueza mineral del valle de la Muga». Barcelona. 16 págines i 1 làmina.
- 1882.—«Yacimiento de la Aerinita». Barcelona. *Crónica Científica*. Vol. V, 5 págines.
- 1882.—«Yacimiento de la Aerinita». Madrid. *Boletín de la Comisión del Mapa Geológico de España*. Vol. IX, págs. 113-121.
- 1882.—«Nota sobre el género *Fistulana* (Brugnière) y descripción de una especie nueva del grupo nummulítico». Barcelona. *Memorias de la Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona*. pág. 8 i 1 làmina.
- 1882.—«Estudio geológico de la Estación termal de Caldas de Malavella». Madrid. *Boletín de la Comisión del Mapa Geológico de España*. Vol. IX.
- 1883.—«Cuenca carbonífera de Seo de Urgel». Barcelona. 36 págs. 4 láms. i 1 plànol.
- 1883.—«Edad de las capas de *Bulimus gerundensis*». Barcelona. *Boletín de la Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona*. 17 págs. 1 làmina.
- 1884.—«Memoire sur le bassin houiller de Seo de Urgel». Barcelona. 23 págs.
- 1886.—«Reseña geológica y minera de la provincia de Gerona». Madrid. *Boletín de la Comisión del Mapa Geológico de España*. Vol. XIII.
- 1891.—«Nota sobre la presencia de la formación lacustre de Rilly en el Pirineo Catalán». Barcelona. *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*.
- 1893.—«Geologie a toute vapeur de Portbou a Barcelone». Toulouse. *Revue des Pyrenées*. Vol. V, 16 págs.
- 1894.—«Les coves prehistòriques de la provincia de Lleyda». Barcelona. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. Any IV, 31 págs.
- 1894.—«Más monumentos megalíticos en Cataluña». Barcelona. *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*. 24 págs.
- 1896.—«Excursió a la Pica d'Estats» (Agost de 1895), Barcelona.—*Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. 24 págs., 2 láms.
- 1897.—«Noves excursions a la Pica d'Estats». Barcelona.—*Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. 29 págs., 4 láms.
- 1897.—«Discurs llegit en la solemne Sessió Inaugural del Centre Excursionista de Catalunya lo dia 5 de Febrer». Barcelona. 23 págs.

- 1898.—«Discurs llegit en la solemne Sessió Inagural del Centre Excursionista de Catalunya lo dia 21 de Gener». Barcelona. 23 pàgs.
- 1898.—«Habla el país. Lo que dicen en Barcelona». Manifestacions fetes a un redactor de *El Liberal*. Barcelona, 16 de novembre.
- 1898.—«Excursió a Cadaqués i Sant Pere de Roda». Barcelona. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. 26 pàgs.
- 1898.—«Excursió al Castell de Requesens, Agullana, Besalú, Olot i Collsacabra». Barcelona. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. 42 pàgs.
- 1899.—«Compte-rendu de l'excursion de Gerona a Olot et San Juan de las Abadesas les 25, 26, 27 Septembre». 1898 París. *Bulletin de la Société Géologique de France*. Vol. XXVI. Pàgs. 674-678. Reproduit en el *Boletín de la Comisión del Mapa Geológico de España*. Vol. XXVII. 1903. Madrid.
- 1899.—«Compte-rendu de l'excursion du 30 Septembre au gisement de sel de Cardona». Paris. *Bulletin de la Société Géologique de France*. Vol. XXVI, pàgs. 725-731, planches XIII-XIV. Reproduit en el *Boletín de la Comisión del Mapa Geológico de España*. Vol. XXVII. 1903. Madrid.
- 1899.—«Sur le cretace superieur de la Vallée de la Muga (province de Gerona)». Paris. *Bulletin de la Société Géologique de France*. Vol. XXVI, pàgs. 859-863. Reproduit en el *Boletín de la Comisión del Mapa Geológico de España*. Vol. XXVII, 1903. Madrid.
- 1899.—«Compte-rendu des excursions dans la province de Lérida du 11 au 15 Octobre». Paris. *Butlletí de la Société Géologique de France*. Vol. XXVI, pàgs. 884-900. Reproduit en el *Boletín de la Comisión del Mapa Geológico de España*. Vol. XXVII, 1903. Madrid.
- 1900.—«Discurs pronunciat en el Centre Excursionista de Catalunya en la Sessió Inagural». Barcelona. 21 pàgs.
- 1900.—«La Tectónica y los rios principales de Cataluña». Barcelona. *Boletín de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*. Vol. I. 12 pàgs. i 1 mapa.
- 1902.—«Sobre la presencia del tramo Kimeridgiense en el Montsech y hallazgo de un batracio en sus hiladas». Barcelona. *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*. Vol. IV, 7 pàgs. amb versió francesa.
- 1903.—«Dolors». Poesies de Frederic Balart. Versió catalana per L. M. V. Barcelona. 246 pàgs.
- 1905.—«Note sur l'oligocène de Majorque». Paris. *Bulletin de la Société Géologique de France*. 4.ª série. Vol. V, pàgs. 651-654.
- 1906.—VIDAL L. M.—DEPERET CH.—«Contribución al estudio del oligoceno en Cataluña». Barcelona. *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*. Amb versió francesa. Vol. V. 19 pàgs.

- 1906.—DEPERET CH.—VIDAL L. M.—«Sur le bassin oligocene de l'Ebre et l'Histoire tertiaire de l'Espagne». París. *Compte-rendu de l'Académie des Sciences*.
- 1907.—«A la Vall d'Aran i al Canigó». Barcelona. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. Vol. XVII, pàg. 193.
- 1907.—«Los refugios en la montaña». Barcelona. Article publicat al *Diario de Barcelona* en 4 de Juny. 1 pàg.
- 1907.—«Datos biográficos sobre algunos naturalistas catalanes y de la Academia de Ciencias de Barcelona». Zaragoza. *Linneo en España*. Pàgines 321-328.
- 1907.—«Contribución de la provincia de Lérida a los progresos de las Ciencias geológicas». Zaragoza. *Linneo en España*. Pàgs. 517-522.
- 1907.—«Nota sobre el supuesto granito eruptivo del Serrat Negre en las montañas de La Nou, provincia de Barcelona». *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*. Vol. VI, pàgs. 253-256.
- 1908.—«Investigaciones de hidrología subterránea en la comarca de Bañolas (Gerona)». Barcelona. *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*. vol. VII, pàgs. 339-355.
- 1908.—«Nota sobre dos formas nuevas de Barómetros de mercurio destinados a viajes científicos». Madrid. *Asociación española para el progreso de las Ciencias. Congreso de Zaragoza*. 5 pàgs. 2 làmines.
- 1909.—VIDAL L. M.—SÁNCHEZ LOZANO R.—«Estudio de hidrología subterránea en Villena (Alicante)». Madrid. *Boletín de la Comisión del Mapa Geológico de España*. Vol. XXX, pàgs. 61-91, 3 làmines.
- 1909.—«Nota sobre un fósil del tramo Kimeridgense del Montsech (Lérida)». Madrid. *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*. Vol. IX, pàgs. 361-363, làmines 6 i 7.
- 1909.—«Informe sobre una instancia del Ayuntamiento de Peñas de San Pedro (Albacete) para alumbrar aguas subterráneas». Madrid. 7 pàgs.
- 1909.—«Geografía Física de Catalunya». Barcelona. *Geografía general de Catalunya*.
- 1910.—«Resumé des gisements de fer de l'Espagne». Extrait de *The Iron ore Resources of the World*. Stockolm. 36 pàgs. 1 làmina.
- 1910.—«Teoría evolutiva». Discurs pronunciat en inagurarse el curs acadèmic de 1910-1911 a l'Ateneo Barcelonés. Barcelona. 32 pàgs.
- 1910.—«Dictamen sobre el proyecto de conducción de aguas del río Tordera a Barcelona a instancia del peticionario Don Ramón Matas Rodés». Barcelona. 20 pàgs. 2 làmines.
- 1911.—«Carta abierta al Sr. D. Ramón Matas Rodés, autor del proyecto de conducción de aguas del río Tordera a Barcelona». Barcelona. 6 pàgs.
- 1911.—«Otros monumentos megalíticos en Cataluña». Barcelona. *Memorias*

- de la *Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*. Vol. X, pàgs. 1-10, 1 làm.
- 1912.—«Abric Romanic. Estació Agut, Cova del Or o dels Encantats». Barcelona. *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*.
- 1913.—«Nota sobre la presencia del *Dryopithecus* en el miocé superior del Pirineu Catalá». Barcelona. *Treballs de la Societat de Biología*.
- 1913.—«Sobre la presencia del género *Dryopithecus* en el miocénico superior del Pirineo Catalán». Madrid. *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*. Vol. XIII, pàgs. 499-507.
- 1914.—«Riquezas minerales e industrias extractivas». Conferència donada en el VIII Curs Internacional de l'Exposició Comercial. Barcelona. 22 pàgs.
- 1914.—VIDAL L. M.—MALLADA L.—«Memoria relativa al abastecimiento de aguas potables de la ciudad de Cartagena y su puerto». Cartagena. 140 pàgs. 6 làmines.
- 1914.—«Nota sobre un Menhir y una piedra oscilante con esculturas y letras ibéricas». Barcelona. *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*. Vol. XI, pàgs. 19-29, 2 làmines.
- 1914.—«Comunicación sobre la nota de M. Woodward a la Sociedad Geológica de Londres sobre...» Madrid. *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*. Vol. XIV.
- 1914.—«Cuatro palabras sobre las salinas de Cardona y su edad geológica». Madrid. *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*. Vol. XIV, pàgs. 373-383.
- 1914.—«Nota paleontológica sobre el Silúrico superior del Pirineo catalán». Barcelona. *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*. Vol. XI, pàgs. 307-313, làmines 3.
- 1915.—«Nota geológica y paleontológica sobre el jurásico superior de la provincia de Lérida». Madrid. *Boletín del Instituto Geológico de España*. Vol. XXXVI, pàgs. 17-55, làmines 6.
- 1915.—«Ariete duplex. Vidal-Castells». Madrid. *Asociación Española para el progreso de las Ciencias. Congreso de Valladolid*. 4 pàgs., 2 làms.
- 1915.—«Mon primer viatge a la Vall d'Arán». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. Vol. XXV, pàg. 132.
- 1915.—«La guerra y la fé». Article publicat al *Diario de Barcelona* en 20 Març.
- 1915.—«Un megalito curioso» Tortosa. *Ibérica*. Vol. IV, pàgs. 293 i 294.
- 1915.—«Un megalito curioso llamado la *piedra del sacrificio* del castillo de Sabasona en la comarca de Vich». Madrid. *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*. Vol. XV, 2 làms.
- 1916.—«Cerámica de Ciempozuelos en una cueva prehistórica del NE. de

- España». Madrid. *Asociación Española para el progreso de las Ciencias. Congreso de Valladolid*. 26 pàgs. 13 làmines.
- 1916.—«Sobre el pretendido *Archaeopterix* de la Guinea Española». Madrid. *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*. Vol. XVI, pàgs. 110-111.
- 1916.—«La faz de la tierra en Cataluña durante varias épocas geológicas». Barcelona. *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*. Vol. XIII pàgs. 61-74.
- 1916.—«Las dos velas». Fàula en vers. Hojas Selectas, pàg. 715.
- 1916.—«El hombre fósil». Tortosa. *Ibérica*. Vol. VI. pàgs. 91-95.
- 1916-1917.—«Cuentos que no ho son». Primera i segona part, de 190 i 192 planes. Barcelona.
- 1917.—«Nota paleontológica sobre el cretáceo de Cataluña». Madrid. *Asociación Española para el progreso de las Ciencias. Congreso de Sevilla*. 19 pàgs. 4 làmines.
- 1917.—«A les coves d'Artà (Mallorca)». Il·lustració Catalana. Barcelona.
- 1917.—«Edad geológica de los liqñitos de la Selva y Benisalem (Mallorca) y descripción de algunas especies nuevas». Madrid. *Memorias de la Real Sociedad Española de Historia Natural*. Vol. X, pàgs. 342-358, 3 làms.
- 1917.—«Lectura Popular. Narracions». Il·lustració Catalana. Barcelona. Vol. XII.
- 1917.—«Geología del Montsech». Barcelona. *Junta de Ciencias Naturales de Barcelona*. pàg. 16, làm. 12.
- 1918.—«Reconstrucción de un arbol histórico». Tortosa. *Ibérica*. Vol. X, pàginas 142-243.
- 1918.—«Paleogeografía de Cataluña». Tortosa. *Ibérica*. Vol. X, pàgs. 171-176.
- 1918.—«Geología del Montsech». Tortosa. *Ibérica*. Vol. IX, pàgs. 152-155.
- 1919.—«Montserrat». Tortosa. *Ibérica*. Vol. XII pàgs. 65-71.
- 1919.—«Montserrat». Madrid. *España Forestal* n.º 51.
- 1920.—«Nota sobre tres especies nuevas y dos poco conocidas del eocénico del Pirineo Catalán». Barcelona. *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*. Vol. XX, pàgs. 125-127, làm. 1.
- 1920.—«Un fenómeno hidráulico en la provincia de Gerona». Tortosa. *Ibérica*. Vol. XIV, pàgs. 92-94.
- 1921.—«Segunda nota paleontológica sobre el cretácico de Cataluña». Barcelona. *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*. Volum XXI, pàgs. 56-63, 3 làmines.
- 1921.—«Contribución a la paleontología del cretácico de Cataluña». Barcelona. *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*. Vol. XVII, pàgs. 89-107, làmines 8.

- 1922.—«Es terciario o cretácico el *Bulimus gerundensis*?» (Inèdit) (pòstum).
 1922.—«Los carbones nacionales y la marina de Guerra». Article publicat al *Diario de Barcelona*.
 1922.—«Descripción física, geológica y minera de la provincia de Lérida» (Començat).

J. R. B.

Del Balaïtous a les Tres Sorores (Mont Perdut)

(EXCURSIONS PER LES VALLS DE TENA, GAVARNIE I BROTO)

Les primeres clarors del 10 de juliol de l'any darrer ens sorprenien en terres aragoneses. A Tardienta deixàvem el tren correu de Saragossa i esperàvem la formació d'altre de càrrega que deviem agafar. Com que aquest no enllaça amb l'auto de Sabiñánigo i ens sobrava temps, decidírem visitar Riglos. Eren prop de les sis quan el tren començà a arrossegar-se mandrosament i ens portà a Osca, la capital de la província, on paràrem llarga estona. Altra volta en marxa i anem passant per planeres terres desprovistes d'interés, arribant a Riglos en qual estació baixem; seguim via amunt cosa d'uns tres quilòmetres fins a trobar un camí que condueix al poble; davant nostre s'enlairaven les grans masses roges dels celebrats *mallos*. (1) L'anomenat Pisón, que és el més gran, ens presentava la seva gran muralla d'uns 300 metres d'alçària, sota la qual s'hi arredossa el poblet de Riglos voltat d'oliverars i conreus, i més a ponent s'aixeca en elegant agulla el *mallo* Firé.

Amb un sol abrusador que omplia en davassall de llum tota la vall, retornem a l'estació, esperant pacientment sota l'ombra d'uns arbres, l'arribada del correu. Eren les 11 quan aquest es presentà i encabint-nos en un dels vagon, passàrem per dessota els *mallos* entrant ja en una comarca més muntanyosa. El riu Gállego baixava a nostra esquerra i aixís que deixàrem el gran embassament de la Peña, s'ens aparegueren les altes serres pirenenques clapejades de

(1) Vegi's JULI SOLER I SANTALÓ, Los Mallos de Riglos, *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, any XXI, pág. 235.

congestes. Pels volts de la una deixàvem el tren a l'estació de Sabiñánigo i ens preocupàrem tot seguit d'obtenir lloc en l'auto, conseguint fàcilment que'ns reservessin els tres seients de dalt. En canvi no ens va ésser possible dinar com era nostra intenció, tenint que endur-nos algunes provisions.

Amb els companys N'Enric Ribera i En Carles Feliu ens instal·làrem dalt del cotxe des de qual punt poguerem fer-nos perfecte càrrec de tot l'itinerari. La carretera enfila vers el N. seguint la ribera del Gállego i als 16 km. ens paràvem en la vila de Biescas, situada sota de les serres de la Hoz. Actualment s'està construint la carretera que sortint de Biescas anirà a Broto passant pel coll de Coteablo, essent aquest el trajecte que acostumen a seguir els que van a la vall d'Ordesa venint de la banda de Saragossa. Al cap de mitja hora repreniem la marxa, entrant en una accidentada comarca on els paisatges esdevenien més pintorescos a mida que feiem camí; les altes muntanyes s'acosten estrenyent la vall i quedant el riu engorjat. La carretera puja fortament guanyant el desnivell amb marcades ziga-zagues i arribem a Pueyo, d'on surt l'embranchement que es dirigeix als banys de Panticosa per la vall del riu Caldarés, tributari del Gállego. El trajecte és cada volta més interessant, pujant la carretera per prop del riu, que passa dessota nostre estretament reclós entre altes roques i amagat per exuberant vegetació. Unes fortes marrades ens porten al poblet d'Ezcarrilla, passat el qual penetrem en un esplèndid bosc de pins que extenen llurs amples branques per dessobre nostre, essent aquest un dels punts més bells del recorregut. Més amunt travessem a l'altra vorera del riu i, passada una foradada, la vall s'aixampla, tornant-se els paisatges més riallers. Passem el poblet de Lanuza i tot seguit apareix la vila de Sallent dominada per l'escarpada Peña Foratada, que guarda certa semblança amb nostre Pedraforca encare que de més reduïdes proporcions.

Eren les 5 quan arribàvem a Sallent (1) terme de nostre viatge, quedant molt ben impressionats de la ribera recorreguda, que al meu parer és la més esplèndida de totes quantes davallen de la serralada pirenenca, en la part que conec o siga la compresa des d'aquí al Mediterrani.

Allí ens esperava el que havia d'ésser nostre guia en els primers dies d'excursió, N'Eusebi Udieta, i ell mateix va cuidar-se de bus-

(1) Referent a la Vall de Tena, vegi's el documentat treball d'EN JULI SOLER i SANTALÓ, *Butlletí del C. E. de C.*, Octubre 1919.

car-nos allotjament, doncs la única fonda que hi havia estava completament plena d'estiuejants. En fer provisions per a nostres camplements recorreguérem la població de Sallent, capital de la vall, (1.250 m. d'alt.) formada d'empinats carrers amb típiques cases i en la seva part alta s'aixeca l'interessant església qual construcció és del segle xv. Una de les coses que més cridà nostra atenció és l'extrema netedat tant dels habitants com de la població, ço que per desgràcia rarament succeïx en els altres pobles pirenencs.

De Sallent a l'estany Respumoso, per la Forqueta de Piedrafita

Dia 11. Son dos els itineraris que poden seguir-se per anar a l'estany. Un d'ells és el que va remuntant la ribera de l'Aigüalimpia i és l'altre el que puja a la Forqueta de Piedrafita. Escollirem aquest últim per haver nos sigut indicat com el més pràctic.

Dos «porteurs» ben robustos ens ajudaren a dur el feto que era prou abundós. Tenda, abrics i provisions suficients per a cinc dies, feien que nostres motxiles pesessin més del que hauriem volgut, però com no hi havia camí de ferradura per fer-ho portar per cavalleria, no quedà altre solució que carregar-nos de pes i paciència i començar a caminar. A la sortida de la vila travessem el riu Aigüalimpia que es barreja allí aprop amb el Gallego, i emprendguérem tot seguit una forta pujada pel camí de Sant Joan. La primera hora d'una excursió acostuma a ésser sempre ben pesada i si s'hi afegeix una voluminosa motxila es comprendrà el perquè nostre pas no fos massa lleuger.

(1) La Quijada de Pondellos correspon al pic anomenant erròniament pels francesos amb el «pic de l'Enfer». En la part toponímica d'aquest treball he procurat conservar els noms del país sense traduir-los. Els corresponents a punts de la frontera els he posat també en castellà, doncs crec que nosaltres hem d'usar les denominacions aragoneses per sobre de les franceses. Sapigut és que els nostres veïns, salvo honroses excepcions, han creat una veritable confusió amb els noms del Pireneu meridional, degut principalment al desconeixement de l'idioma o dialectes de les localitats corresponents. Així tenim com el llac Respumoso l'han convertit capritxosament amb «Darre Spumous», l'«ibón» de la Vuelta Barrada amb el «lac de Scloüsère», i la mateixa Vuelta Barrada l'han traduït amb «Montagne fermée». Molts i molts s'en podrien citar emprò aquesta curta nota no permet fer-ho. No obstant faré especial menció en el referent al nom del massís de les Tres Sorores que és l'únic nom que porta en tot Aragó; essent doncs exòtic el de Mont Perdnt i demés traduccions de la mateixa paraula. Un cas semblant passa amb la Maladeta, qual nom correspon al conjunt del massís i que he pogut comprobar és el que se li aplica en les comarques catalanes, en la vall d'Aran i en tot Aragó; essent doncs completament fals l'italianitzar el seu nom i totes les equivocades traduccions de Monts Maudits, Maleides o Montes Malditos. Crec deuriem corregir-se tots aquests noms equivocats deixant-hi únicament el veritable, i malgrat que siguin actualment molt extesos entre els excursionistes, no hi ha raó que per aquest motiu se continuï assenyalant amb noms falsejats fills d'un error, sino que el que procedeix és rectificar-los.

El sol anava invadint la vall tapissada de prats de clara verdor i reclosa per alteroses muntanyes, veient-se seguir la cinta de la carretera fins al port de Formigal o de Sallent, amagant-se després en territori francès. De la muntanya de l'Arriel en baixava el riu Aigualimpia, llençant-se en turbulenta cascada, mentres que per la banda de migjorn la serra de la Partacua allargava la seva accidentada carena amb encinglerades muralles d'un suau gris rosat.

Prompte entràrem en la ribera de Pondellos que baixa del pic d'aquest nom (1), estenent-se a l'altre costat el bosc de la Molina de foscos pins-avets. Més tard travessàrem el barranc no sense deixar abans el camí que segueix fins a uns meners que es troben sota la Quijada de Pondellos. Un dolent corriol mig esborrat ens porta al cantal de los Gascons on férem un petit descans. Ens trobàvem en un ample cercle envoltat de tètriques muntanyes on el barranc que baixa dels estanys de Pondellos cau en llargues cascades, veient-se al dessorre el pic d'aquest nom que es distingeix fàcilment dels altres per l'ample taca de marbre blanc que ostenta prop del seu cim. El dringar de les esquelles d'un remat que sortia de la «majada» (pleta) de Pondellos era l'única nota d'alegria en aquella desolada comarca.

Tinguèrem que pujar una forta costa abans d'arribar a l'«ibón», (estany), de Nafontana, petita bassa d'aigua sense cap importància, i d'allí veiérem ja la Forqueta que teniem que travessar. Seguim amunt entrant en una tartera que després es converteix en ço que el país anomenen un «arenallo» (1), o sigui una clapissa de pedra molt menuda; va ésser un verdader martiri aquest últim troç ja que la pujada era brutalment dreta i el terreny s'esllavissava en posar-hi el peu, de manera que tinguèrem que fer un considerable esforç per a avençar. Quan arribàrem a la Forqueta de Piedrafita estàvem ben satisfets d'haver fet la part més pesada de la jornada puig el que restava era ja descansat.

Una volta descarregats de les motxiles ens posàrem a contemplar els magnífics punts de vista que'ns oferien aquelles aspres serralades. D'una banda l'ample cercle de Piedrafita i el de Lana-Cantal amb les punxagudes muntanyes que els coronen abrigant en llurs faldars bon nombre d'estanys, alguns d'ells encara mig glaçats i davant nostre el grandióss massís del Balaïtous amb els seus formidables precipicis que s'aixequen per dessorre les neus i

(1) «Arenallo» és la tartera composta d'esmicolades pedres; quan aquestes són de major dimensions s'anomenen «tartera».

geleres i que ens causaren una forta impressió. L'estany Respumoso extenia la seva ampla taca de maragda al fons de la solitària vall.

Després del descans d'una hora, que bé ho necessitàvem, emprenguérem la baixada pels vessants de Piedrafita. El camí es dirigeix vers la dreta descrivint una gran volta, més amb En Feliu davallàrem muntanya avall pel dret fins al riu i després de travessar-lo ens trobàrem a l'estany Respumoso, arribant-hi mitja hora abans que els altres.

Aquest estany, situat a 1980 m. d'alt., ocupa tot el fons de la vall i és veritablement notable pels seus bells paisatges. Es menester trobar-s'hi a la caiguda de la tarda, quan les grosses nuvolades que lentament passen interrompen per alguns moments el brillant contrallum que es projecta en les tranquil·les aigües de l'estany i més tard el sol va desapareixent amb tota magestat per darrera els pics de Socas, colorejant les boires d'un tint rosat que va creixent en intensitat fins a arribar a un roig encès. Es aquesta la millor hora per gaudir plenament d'aquest formós recó pireneic.

Quan els altres arribaren començàrem tot seguit a muntar el campament. Un planell situat al costat d'un petit «ibón», a un centenar de metres de l'estany va ésser el lloc que creguérem més convenient per a nostre objecte i mentres uns plantaven la blanca tenda, els altres improvisaren una pintoresca cuina; tres branques lligades en llur extrem superior servien de primitiva cuina on feiem el menjar. Com a taula, una grossa pedra rectangular i relativament plana, col·locant al seu entorn altres pedres que tenien el lloc de seients. Després de sopar ens reuníem a la vora d'una gran foguera, comentat els incidents del dia o bé fent plans per l'excursió de l'endemà, mentres els grossos tions s'anaven consumint lentament, convertint-se en un munt de brasses. Per sobre de nostres caps es veia la gran volta del cel amb les innombrables estrelles que brillaven amb una intensitat desconeguda pels que no abandonen mai les terres baixes. Més tard ens recolliem dintre de la tenda i el guia donant-nos unes sonores «buenas noches» s'en pujava a la cabana que hi havia allí prop quedant el campament en el més profund silenci.

HORARIS

(En tots els horaris no s'hi comprenen els descansos)

1 h. 10 m., de Sallent al Cantal de los Gascóns.

2 h. 35 m., Forqueta de Piedrafita.

45 m., llac Respumoso.

Pic de Pallás (2.976 m. d'alt.)

Dia 12. Era arribat el moment de donar començ al programa d'ascensions. Nostres primeres havian d'ésser l'Arriel i el Pallás, com a preliminar de la pròxima del Balaïtous, doncs podríem estudiar perfectament la part occidental d'aquest important massís.

Sortirem bastant tard del campament i pujarem a la cabana del Respumoso, que es troba enlairada d'aprop d'un centenar de metres d'altitud per dessobre de l'estany i al costat esquer del barranc que baixa de la Vuelta Barrada, en el Balaïtous. Aquestes primitives construccions anomenades en el país «chabolas», son els humils refugis que tant de serveis presten als excursionistes que recorren el vessant meridional del Pireneu, ja que son els únics abrics de que es pot disposar per empendre les ascensions. Construïdes amb materials arreplegats en el mateix indret on s'aixequen es confonen amb la muntanya, tant, que semblen formar part integrant de la mateixa i és menester conèixer el lloc on se troben per a peguer-les descobrir. Aquesta cabana, en la que poden encabir-s'hi quatre o cinc persones, és cada temporada aprofitada per bon nombre d'excursionistes que recorren les serres que integren la comarcada de Piedrafita.

Allí mateix travessarem el torrent de la Vuelta Barrada i diagonalment anarem guanyant alçària, quedant l'estany Respumoso a nostra esquerra i a bona fondària. Estàvem fald jant els vessants meridionals del Balaïtous per dessota de l'aresta Le Bondidier. Cauen aquells en pendent molt sobtada fins al fons de la ribera, per la que baixa escumejant l'Agualimpia, el qual dominàvem en un llarg troç del seu recorregut. Tant prompte les aigües surten del Respumoso la vall s'estreny sobtadament i el desnivell s'accentua, donant lloc a vistoses cascades que van succeint-se les unes a les altres interrompudes sols per algun verdós planell. Seguim no-saltres durant llarga estona pujant i baixant segons ens hi obligaven els accidents del terreny, més sempre procurant conservar el mateix nivell. A l'altra banda de la vall unes canals que baixen vertiginosament des de dalt de la serra conserven al seu peu grans congestes i una d'elles passa encara per dessobre del riu formant un pont de neu; és així el resultat de les continues allaus que cauen a l'hivern i que deuen convertir aquest lloc en un passatge perillós.

Llarga s'ens va fer la travessia sortejant obstacles i tallant les dretes barrancades que baixen de l'aresta Robach, darrers contra-

forts de la Frondella per aquest costat. Enfront nostre teniem sempre les serres de Soba i Socas coronant el barranc que porta el nom del primer dels esmentats cims. En tombar un contrafort s'ens presenta de sobte la regió d'Arriel que és del més imposant i selvatge que imaginar es puga. A nostres peus tres o quatre estanys extenien llurs verdoses aigües entre les tarteres, mentres que les muntanyes estaven tallades per grans precipicis, veient-se les crestes brodades de capritxoses agulles. El pic d'Arriel o Garmo Saldiecho, de rectes vessants, tancava la vall per un costat i en l'extrem N. de la mateixa el Pallás s'enlairava en majestuosa silueta, deixant veure les seves dretes i imposants muralles que baixaven a tocar les neus. Als seus peus els encinglerats ports de Lavedan i el Paso de Bravana ens feien veure que eren passos més practicables per als alpinistes que no pas per a la gent del país.

Com que ens va semblar que anar del pic d'Arriel al Pallás era un trajecte molt llarg, preferirem deixar el primer i pujar al segon, el qual ens prometia una interessant escalada. Baixàrem doncs vers als estanys d'Arrie i seguint amunt el curs de l'aigua ens trobarem amb la «majada» del mateix nom qual «chabola», situada a la vorera esquerra del riu, se confón amb la tartera i ofereix sols espai per dugues o tres persones, tenint l'inconvenient d'estar allunyada dels darrers pins, pel que ha d'ésser difícil poder fer-hi foc. Allí travessàrem el corrent i pujarem als estanys superiors. Són aquests ens nombre de dos i els més grans de la ribera, essent de regulars dimensions, trobant-se en una terrassa molt aprop l'un de l'altre. Dessobre nostre es veia el Pallás qual vessant meridional, l'únic que dona a Espanya, és una alta paret d'alguns centenars de metres i que sols ens semblà practicable travessant-la diagonalment per una blanquinosa cornisa que tot just s'endevinava.

Deixàrem En Ribera i el guía, que després pujaren al coll d'Arremulit i En Feliu i jo passàrem la vorera dreta de l'estany, situant-nos en un cingle que queia perpendicular sobre del mateix. Des d'allí teniem una meravellosa vista dels vessants occidentals del Balaitous; la gelera de la Frondella s'extenia reclosa per dretes parets i en sa part superior s'enfilava la glaçada canal que porta a la bretxa Latour i la qual separa l'aresta de la Frondella del pic Marmuré, punt culminant del massís. A cop d'ull podíem reconèixer tots els itineraris que s'han fet per aquest indret, destacant-se d'entre ells, la cornisa de la «gran diagonal» en qual acabament, ja aprop del cim, ocorregué l'estiu anterior el tràgic accident que costà

la vida a En Carles Schneider el qual, amb altres socis de "Peñalara", feien l'ascensió seguint aquesta via.

Emprenguérem després una forta pujada procurant d'evitar en el possible les tarteres i a les 12'45 arribàvem al coll de Pallàs, que comunica amb els estanys d'Arremoulit. Allí passàrem als vessants francesos i baixant primerament un curt troç pujàrem per un extens camp de neu fins a ésser al peu de la cresta que surt al W. del cim. Després de salvar unes pulides llastres granítiques arribàrem al fil mateix de l'aresta on començà una bonica escalada en la que hi trobàrem dos passos interessants; més tard la roca es redreça esdevenint vertical i de molta alçària; passem llavors, travessant una inclinada pendent, a la canal immediata que teniem a nostra dreta i en el vessant S W. del cim. A excepció d'un pas la remuntàvem fàcilment fins que en ésser ja molt amunt ens trobàrem que s'anava estrenyent formant al final com una bauma d'uns 5 metres d'altura. Després d'algunes probes pujàrem arrosegant-nos amb l'ajuda dels peus i de l'esquena, logrant vèncer l'obstacle que s'interposava en nostra ascensió; el que restava ja a fer era senzill de manera que pocs minuts més tard erem ja al cim.

Es aquest de molt reduït espai i format per un agombolament de grans blocs dessorbe del qual s'aixeca un humil padró en el que hi depositàrem nostra tarjeta. Els precipicis ens envoltaven gairebé per tots indrets i a gran fondària obiràvem els estanys d'Arriel i pel costat francès, els d'Artouste i d'Arremoulit, aquests últims dominats pel pic d'Arriel. No poguérem pas entretenir-nos gaire temps en observar el panorama; una tempestat que s'havia anat formant durant la nostra pujada ens menaçava amb groses nuvolades i seguits trons que cada vegada se sentien més aprop, no éssent el lloc on ens trobàvem gaire a propòsit per esperar que arribés a esclatar. Ja el Balaïtous tenia tots els cims embolcallats en densa boira i les parets dels seus precipicis s'anaven enfosquant donant-li un aspecte tenebrós.

Abandonàrem el cim fugint el més depressa possible i decidírem provar una via que excursés el retorn, doncs amb l'itinerari de pujada havíem fet una llarga marrada. A correuita baixem per la cresta S W. i un quart més tard ens trobàvem a l'entrada superior de la diagonal que travessa la muralla meridional en tota la seva extensió i que com ja he dit abans des d'abaix ens va semblar que seria practicable. El temps esdevenia cada vegada pitjor; les boires que pujaven de les valls franceses ja treien el cap per dessorbe el port de Lavedan i menaçaven envair els vessants d'Arriel, aixís

com el Balaitous que s'anava cobrint més i més. No sabiem pas que fer doncs si l'itinerari que anàvem a intentar ofería alguna dificultat, augmentada encara per la boira o la tempesta, probablement ens trobaríem en una situació compromesa i per altre banda tornar a buscar la canal per on havíem pujat i seguir la via d'ascensió era massa llarg. Després de breus moments de dubte decidírem provar la sort per la muralla, i en deixar la cresta penetràrem tot seguit en la diagonal. Era aquesta en el seu començament de prou amplària i encara que inclinada sobre el precipici no ofería pas dolents passants; a mida que ens hi internàvem s'anava estrenyent i era més i més imponent, tenint al dessobre la paret que s'enfilava en esgarriós precipici sobre la comarca d'Arriel on queien les pedres que feiem despendre en passar. Caminàvem engunosos doncs aquelles colossals tímberes i els trons que se sentien eren prou inquietadors, corrent nostre esperit. Quan es presentava algun pas una mica difícil el passàvem amb tot compte i aixís sense cap contratemps poguérem arribar a la cresta que es despenca del cim i baixa al port de Lavedan. Aquí la boira ens va envoltar i per un moment perillà l'èxit de nostra tentativa doncs no veíem res que estigués una mica apartat d'on ens trobàvem. Sortosament això fou sols per alguns minuts, mes tot seguit s'ens presentà un altre problema. Devíem baixar al camp de neu que es veia al dessota i que s'extenia al peu de la muralla, més aquesta era en la seva part baixa absolutament vertical i seguir la cresta fins al port de Lavedan ens va semblar massa difícil, ja que un alt tallat a plom sobre del port ens privava d'arribar-hi. Seguirem encara un troç de cresta en avall i després de baixar una dreta roca en escalal poguérem descobrir un pas que ens va semblar providencial. Allí, ens ficàrem; era un estret relleix no més ample d'un parell de pams i amb alguna herba, que ens va portar al peu de la roca.

En trepitjar la neu estàvem més que satisfets, doncs amb aquell gegantesc espadat havíem deixat endarrera nostres temors i dubtes i amb el cor ben ample baixàvem patinant depressa per les llargues congestes fins arribar a l'estany superior d'Arriel. El vorejarem per l'esquerra travessant la corrent que prové de la gelera de la Frondella i allí en el desguàs esperarem l'arribada d'En Ribera i del guia, que des del coll d'Arremoulit havien seguit amb interès bona part de l'ascensió.

De retorn seguirem els mateixos indrets de l'itinerari d'anada, trobant molt llarg el troç de faldejar el Balaitous sobre l'Aqualimpia i arribant ja a entrada de fosc al campament.

HORARIS

ANADA	TORNADA
1 h. 40 m., del Respumoso a l'entrada de la vall d'Arriel.	15 m., entrada de la diagonal. 50 m., peu de la muralla.
1 h. 05 m., a l'estany superior d'Arriel. 50 m., al coll de Pallàs.	2 h. 35 m., campament.
2 h. al cim de Pallàs.	

Ascensió al Marmuré 3146 m. (Balaïtous) (1)

Dia 13. En aquest massís acaben els cims de 3.000 metres i totes les muntanyes que el segueixen en el Pirineu occidental van disminuint insensiblement d'alçària fins arribar al pic d'Anie a 2.504 m. d'alt. A partir d'aquest punt baixen sobtadament per dessota els 2000 i van aplanant-se fins a besar el mar en les platges cantàbriques.

Està el Balaïtous en la ratlla fronterera que separa la vall de Tena de la francesa d'Arrens i el seu punt culminant conegut pel nom de Marmuré se troba a 3.146 m. d'alt. D'aprop d'aquest arrenca vers migjorn la important estribació de la Frondella que coneix els 3.064 m. en el punt més alt, terint a un i altre costat les geleres de la Frondella i de la Vuelta Barrada, aquesta darrera coneguda ordinariament per de la bretxa Latour. En els vessants septentrionals del massís, per dessota el Marmuré i el pic Soutano s'extén la gelera de les Neus, que donada la seva orientació és la de més importància éssent de molta pendent i amb bon nombre d'esquerdes. Les aigües que d'ella es fonen baixen per Labassa vers la vall d'Azun.

L'aspecte imponent d'aquesta gegantesca muntanya és degut als seus grans espadats i accidentats cims i crestes que s'enlairen negrosos per dessobre les geleres i les blanques congestes. La cresta oriental o sigui la del Diable que corre des del Marmuré fins al Garmo Respumoso o pic del Cristal, és verdaderament diabòlica i el seu nom escau perfectament a aquell fantàstic desordre d'agulles i fletxes que capritxosament es retallen sobre el blau cel. En els vessants aragonesos tota la comarcada que queda reclosa per la

(1) En els noms corresponents a punts de França, conservem l'ortografia adoptada pels excursionistes d'aquell país, encara que moltes vegades no està d'acord amb el dialecte de la comarca, sino que han sigut afrancesats. Tenim per exemple el nom de Balaïtous que deuria escriure's Bat-Laitouse com indica En A. Meillon, en la seva documentada obra «Esquisse Toponimique de la Vallée de Cauterets».

Frondeïa i la cresta del Diable pren el nom de la Vuelta Barrada, per trobar-se la muntanya completament tancada per altes parets, sense cap pas franquejable.

Molt s'ha exagerat sobre les dificultats de l'ascensió del Balaitous, fins al punt que s'ha arribat a qualificar-lo amb el pompós nom del «Cervin dels Pireneus». Res més lluny de la veritat. Deixant a part els itineraris per muralles i crestes, propis dels virtuoses de l'alpinisme que van cercant els obstacles i perills i creient que les muntanyes han de classificar-se sols per la via que permeti guanyar més fàcilment el cim, diré que dels principals cims dels Pireneus aquest és el menys fàcil, més hi ha que comptar que els altres presenten tan poques dificultats!

El dia aquell ens va semblar que el temps estava segur i decidírem fer el Balaitous, un dels objectes principals de nostra excursió. Pujàrem novament a la cabana del Respumoso i travessant el barranc de la Vuelta Barrada començàrem a enlairar-nos pels vessants de la dreta del mateix. Tal com anàvem guanyant alçària la vista s'eixamplava més i més dominant-se primerament el cercle de Piedratita i més tard anaven apareixent tots els cims i crestes que integren el costat oriental del Balaitous fins que per últims s'ens presentà el mateix cim del Marmuré amb la seva coberta de blanca neu.

Dessota nostre quedava l'«ibón» de la Vuelta Barrada mig cobert per gruixuda capa de neu, de la que s'en desprenien alguns troços a manera de petits «icebergs» que el vent empenyia per sobre de les blavoses aigües.

Seguírem pujant sempre per unes banquetes granítiques i passat el petit contrafort Brulle, que es desprén del cim més alt de la Frondeïa, arribàrem aviat a la part inferior de la gelera on férem un curt descans. Es aquest un lloc admirable per a fer-se càrrec de les imposants muralles d'aquest massís; dessobre nostre la gelera va adquirint més i més pendent estrenyent-se finalment en la redreçada canal de la bretxa Latour la qual queda dominada pel Marmuré amb els seus enormes espadats; no menys encingle-rada es veu la cresta del Diable, coronada d'enasprats cims i en mig d'ella s'enlaira a manera de majestuosa torra, el pic Soutano quals parets cauen plombades des del mateix cim. A continuació arrenca la fantàstica cresteria del Diable, erigida d'infininitat d'agulles i «gendarmes» que acaben en agudes puntes i que es mantenen en un dubtós equilibri quedant finalment unida al Garmo Respumoso. Per darrera d'ell s'extén el cercle de Piedrafita, de còniques

muntanyes, dominades pels pics de la Quijada de Pondellos amb els seus veïns les Arualas i Algàs.

Mentres estàvem allí aparegueren les primeres boires que s'anaven engruixint d'una manera alarmant per lo qual decidirem enllestir i proseguir l'ascensió. Tot seguit trepitgem la gelera, plana al començament mes a mida que pugem l'inclinació va esdevenint més pronunciada, emprò com no es veu cap esquerra no hi ha el més petit perill. En entrar en la canal de la bretxa la pendent arriba al seu màxim i és verdaderament impressionant, mes com la neu estava en bones condicions pugem fàcilment ajudant-nos amb els piolets; de totes maneres en cas d'una relliscada no és probable pendre mal perquè no hi ha cap roca en la trajectòria de caiguda i en la part inferior de la gelera podria parar-se puig que com ja he dit es gairebé plana. Mentres passàvem per aquí dos socis del Club Alpí Francés que la nit abans havien arribat al Respumoso, tornen del cim i fan un descens amb corda per la paret al costat de la bretxa. A mitja canal deixem la neu per la roca i amb una curta escalada ens situem en la Bretxa Latour, qual costat oposat baixa també en forta pendent a la gelera de la Frondella, la que veiem a nostres peus. Dominàvem tota la comarcada d'Arriel amb el pic d'aquest nom, el Pallàs, i tenint a l'esquerra els espadats i contraforts de la Frondella.

Ja erem a la darrera etapa de l'ascensió veient el cim relativament aprop. Podiem pujar seguint el caire de la muntanya o bé per la gran congesta que s'extén fins al cap d'amunt, mes com que aquesta era prou inclinada i la neu es trobava glaçada, preferirem escalar les roques que formen la part superior de la paret, lo qual va resultar més interessant doncs tot sovint podiem contemplar l'impressionant abim que s'obria dessota nostre.

A les 11'45 trepitjàvem el cim del Balaïtous i del padrò que allí es troba en traguérem el registre del Club Alpí Francés on en breus ratlles hi anotàrem nostra anada. Pel costat de França els espadats baixen a trobar la gelera de les Neus i un grandió i impressionant precipici s'obre en el indret de la Batcrabèra. No cal dir que la vista és sumament extensa mes per poder-la contemplar bé és necessari recórrer l'ampla plataforma que constitueix el cim i llavors s'obren muntanyes i més muntanyes que finalment s'esvaeixen al lluny en els brumosos horitzons. Com que era la primera vegada que visitàvem aquesta regió, moltes de les serres aquelles ens eren desconegudes, mes poguérem, no obstant, reconèixer alguns dels cims més importants.

A migjorn, les llargues serralades de la Partacua i Tendenera tanquen la vall i allí propers es veien el Pallàs i l'Arriel, quedant més aliunyat el pic de Midi d'Ossau; en la banda oposada s'aixecaven els pics de la regió de Piedrafita enlairant-se per sobre d'ells el massís de Pondellos situat en mig de la vall de Tena. Per darrera el Garmo Respumoso o pic de Cristal, el Cambalés i la Facha es destacaven les grans masses del Vignemale i part de les Tres Sorores, quedant en terres franceses una sèrie de pics que sortien d'entre les boires de les valls.

Novament sentírem els trons llunyans precursors de la tempesta que s'estava formant i ràpidament emprenguérem la davallada per arribar a temps al campament. Baixem per la congesta amb algunes precaucions per a no relliscar, doncs al final es veien les roques que cauen dretes sobre de la gelera de la Frondella i sense cap contratemps tornàrem a ésser en la bretxa. Saltem a la neu i després d'alguns tanteigs reprenem una nova patinada, salvant en pocs minuts la gelera i fent un descans al peu d'aquesta. Quan ens posàrem a caminar el cel s'havia enfosquit de tal manera que preveient una imminent remullada, forçàrem el pas saltant a tota pressa per roques i relleixos per tal d'arribar el més aviat possible a la tenda. Erem ja aprop de la cabana quan una veritable cortina d'aigua s'ens vingué al dessobre i corrent desesperadament tinguérem encara la sort d'arribar al campament relativament secs. Estava vist que no podiem fer els pics amb completa satisfacció. Dues hores durà aquella tempesta i nosaltres dintre de la tenda escoltant la monotonía de la pluja com rebotia furiosament sobre la tela, fins que més tard es va aclarir quedant a posta de sol el cel net de boires.

HORARIS

ANADA

2 h.15 m., fins al començament de la gelera.
1 h.15 m., bretxa Latour.
30 m., cim del Marmuré.

TORNADA

25 m., del pic a la bretxa.
20 m., peu de la gelera.
1 h.15 m., campament.

Garmo Respumoso o pic del Cristal (2892 m.)

Dia 14. Ens faltava l'ascensió d'un pic del costat oriental del Balaitous per completar, en certa manera, les dues excursions anteriors; per aixó escollírem el pic del Cristal o Garmo Respumoso,

que per aquests dos noms se'l coneix en el país, i que per la seva situació en un extrem del massís responia a nostre intent.

Pujem novament a la cabana i ens decantem a la dreta remuntant la carena que arrenca al S. del Cristal i acaba més amunt del Respumoso. Anem enlairant-nos sense cap dificultat, tenint sempre una bonica vista sobre el Balaitous i Piedrafita i així seguirem pujant sempre per la carena fins que aquesta va canviar redreçant-se en una rocosa cresta. Allí deixem En Ribera i el guia que preferiren revoltar per la dreta i amb En Feliu volguérem seguir per la cresta. Primerament era un senzill i agradós joc d'escalada, més aviat la cosa va canviar i topàrem amb una alta i dreta roca i al mateix temps llisa, caient estimbada per abdós costats. Alló era ja més interessant. Amb la corda lligada vaig emprendre tot seguit l'escalada assegurant bé cada moviment, doncs la pedra encara que ferma oferia unes preses tant petites que no permetien col·locar-hi més que les puntes dels dits i on les espardenyés tot just s'hi aguantaven, obrint-se allí mateix una fonda timba que queia en les neus de la Vuelta Barrada. A poc a poc i assegurant-me de les preses vaig guanyar l'obstacle i tot seguit tractàrem de pujar les motxilles que sols conseguírem després d'alguns esforços doncs quedaven agafades entre les pedres sense voler seguir amunt. Quan En Feliu arribà proseguírem nostre camí, ja sense cap perill, passant per l'esquerra de la cresta i per dessobre de fondos precipicis. En el cap d'una canal per on havien pujat, trobem En Ribera i l'Udieta els qui havien sofert un accident, afortunadament sense greus conseqüències; en passar una de tantes tarteres una grossa llosa havia reliscat rossant el peu d'En Ribera i ocasionant-li una ferida al peu, mes si la pedra li arriba a caure de ple, de segur que li hauria partit, donat el gran pes que tenia.

Tots reunits continuem l'ascensió, passant d'un costat a l'altre de la cresta segons ens hi obligàven els accidents de la mateixa i arribant a les 12 al cim.

Estàvem plenament satisfets d'haver fet aquesta ascensió, doncs encara que el Cristal és el pic de menor alçària de tot el Balaitous, la seva vista era certament ben interessant, especialment en els seus primers termes sobre el massís. El Marmuré s'enlairava d'una sola esbranzida amb tot el seu seguici de puntes i agulles i allí a tocar teniem la cresteria del Diable on cada agulla, que de lluny no en podiem endevinar la proporció deguda, era una torra gegantesca que sobresortia d'aquella fortalesa que s'enlaira entre dos abims. A llevant entre els pics de Cambalés i la Facha de Marcadau

apareixia el grandió Vignemale amb la gelera de les Oulettes i coronat pels cims de la Pique Longue, Cerbillonar i Montferrat. Vers al S. obiràvem al fons de la vall part de l'estany de Camporro-Plano, arredossat al cercle de Piedrafita i sortint més endarrera la Quijada de Pondellos, Algás i les Arualas; l'estany Respumoso s'obirava totalment dominat per les serres dels Garmos Puyarcol i Carnicero, quedant més allunyada i tancant l'horitzó la gran serralada de la Partacua.

Com que la temperatura era molt agradosa ens quedàrem allí prop de dues hores, fins que decidírem el retorn variant d'itinerari. En deixar el cim baixem directament pels vessants S. E. que són de fàcil accés per no presentar grans accidents, i seguidament ens dirigim a buscar les congestes logrant baixar ràpidament per elles i al mateix temps evitar la tartera. Ja bastant avall deixàrem a nostra esquerra i a no gaire distància el port de la Peira de San Martín, situat en la mateixa frontera. Allí vàrem decantar-nos cap a la dreta, quedant la vall prou fonda i travessant una sèrie de llastres aparegué l'estany de Camporro-Plano que obiràvem a l'esquerra a vol d'ocell. Havent trobat un passatge, baixem a una curiosa i ample canal que forma un llarg carrer que segueix durant bona estona la direcció de la vall, apoiant-se al costat dret. Mitja hora després erem ja altra volta al campament havent servit aquella excursió com un dia de descans.

HORARIS

3 h.15 m., del campament al cim.

40 m., se deixa a l'esquerra el port de la Peira de San Martín.

1 h.25 m., campament.

De l'estany Respumoso al pic de la Facha de Marcadau (3006 m.) i estanys de Bachimaña

Dia 15. Quedava ja closa la visita a la regió de Piedrafita i aquest dia el teniem destinat per canviar el campament vers la comarca dels estanys de Bachimaña que es troben dessorre dels Banys de Panticosa. La tenda degudament plegada va ésser col·locada dintre d'una motxilla repartint-nos la resta del fato i per segona vegada tinguérem que resignar-nos a portar una abundosa càrrega que ens feia enyorar la comoditat amb que havíem realitzat les excursions dels dies anteriors.

Després d'una darrera ullada als llocs que ens havien servit de

campament, emprenem el camí encorbats pel feixug pes remuntant la ribera i passant més tard per un petit «ibón». Allí baixem al riu i seguint corrent amunt en poc menys d'una hora de la sortida arribàvem a l'estany de Camporro-Plano, situat sota el port de la Peira de San Martín. Aquest estany desproveït de tota vegetació arbòria, és de regulars dimensions, extenent-se en la seva part superior un ample planell a manera de delta. Uns breus minuts de descans i novament reprenem la marxa dirigint-nos vers l'E. remuntant el barranc procedent del coll de la Facha i apareixent aviat el pic a manera de negrós triangle. En les primeres congestes varem descarregar-nos de les motxiles, doncs les nostres espatlles es trobaven bon xic adolorides i ademés necessitàvem rependre noves forces. No durà gaire estona aquell benestar perquè tinguérem que enllestir depressa doncs novament estava canviant el temps i encara quedava molt camí per fer de la jornada. Proseguírem la pujada pel barranc i la pendent que fins aquí havia sigut relativament suau, anava accentuant-se fent-se cada vegada més cansada. Més amunt s'ens presentà inesperadament un hermós estany cobert en part per gruixudes congestes, les que penetrant en l'aigua adquirien unes delicades transparències d'esmalt, mentres algunes illes de neu flotaven quietament. Allí davant teniem ja el coll, mes per arribar-hi era menester una heròica empena ja que quedava molt enlairat i havia que enfil·lar una dreta costa que sols veient-la semblava que el pes que duïem s'augmentés.

Passem els inclinats camps de neu obirant encara altres dos estanyols separats a l'esquerra i comencem a pujar i pujar arran de la penya puix les pedres de la tartera no tenien cap estabilitat. Ens enfilàrem com poguérem per aquella inacabable pujada i encara que reposant tot sovint, finalment guanyàrem el coll de la Facha que es troba a 2738 m. Poc ens hi entretinguérem aquí; el temps precis de deixar les motxilles i donar una ullada sobre la vall de Marcadau per darrera de la qual aparegué el Vignemale. Tot seguit començarem l'escalada, primerament pels vessants espanyols, tallant algunes canals, per una roca molt trocejada i més amunt a tota cresta passant després aprop d'ella pels aiguavessos francessos o aragonesos fins arribar al cim.

Aquest enlairat pic a 3006 m. d'alt., està situat en la partió de tres valls, Bachimaña, Marcadau i Piedrafita i també al centre dels importants massissos del Balaitous, Pondellos i Vignemale, pel qual la seva vista és sumament extensa i interessant. El Balaitous amb tots els seus contraforts i crestes se veu allí aprop, quedant

11

Pág. 128

EL BALAITOUS DES DE LA FORQUETA DE PIEDRAFITA

CL. JULI SOLER

- 1.—CIM MERIDIONAL DE LA FRONDELLA.
- 2.—CIM CENTRAL DE LA FRONDELLA.
- 3.—CIM SEPTENTRIONAL (3064 M.).
- 4.—BRETXA LATOUR (INVISIBLE).

- 5.—CIM DEL MARMURÉ (3146 M.).
- 6.—LA TORRA.
- 7.—AGULLA D'USSEL.
- 8.—PIC CENTRAL.

- 9.—PIC SOUTANO.
- 10.—GARMO RESPUMOSO O CRISTAL
- 11.—ESTANY RESPUMOSO
- × —CABANA

1

2

3

4

5

6

Pág. 128

VISTA DES DE LA FORQUETA DE PIEDRAFITA

CL. JULI SOLE

- 1.—PEYRESETS DE CAMBALÈS.
 2.—CAMBALÈS.
 3.—PEÑA DE ARAGÓN.

- 4.—PETITE FACHE.
 5.—COLL DE LA FACHA.
 6.—PIC DE LA FACHA.

X

Pág. 128

LA QUIJADA DE PONDELLOS (X) DES DE LA FORQUETA DE PIEDRAFITA

CL. JULI SOLE

ESTANY SUPERIOR D'ARRIEL I PIC DE PALLÀS
(LES FLETXES INDICUEN L'ITINERARI DE BAIXADA PER LA MURALLA S)

CL. E. RIBERA

Pág. 139

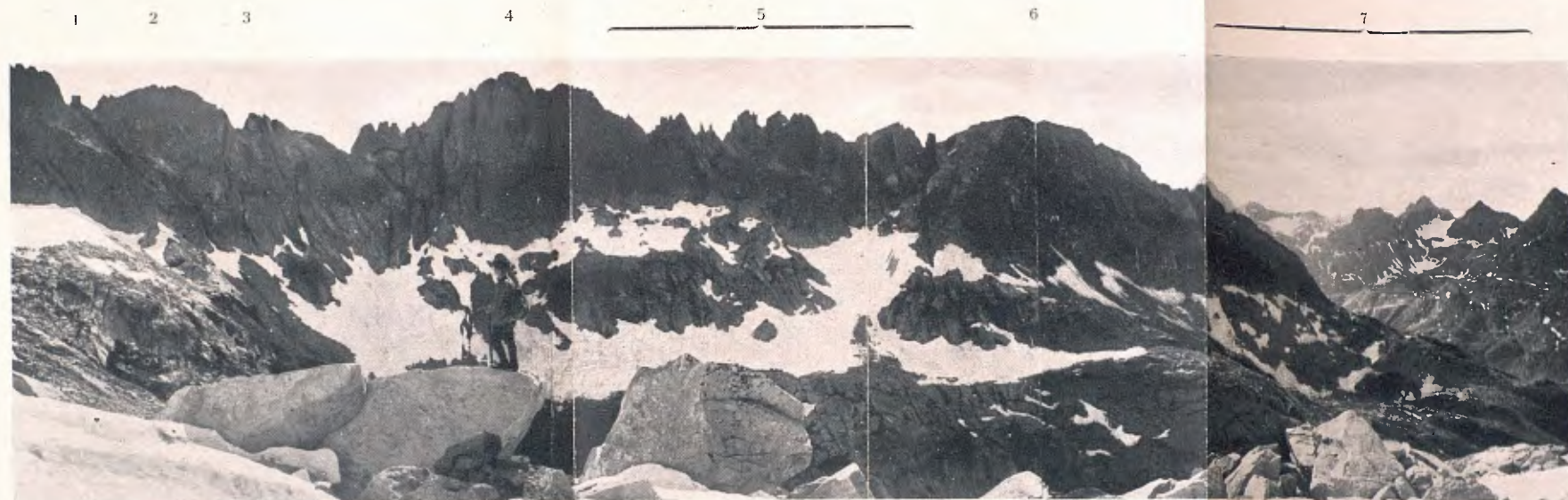
LA QUIJADA DE PONDELLOS DES DEL CIM DEL GARMO RESPUMOSO

Pág. 140

ESTANY DE CAMPORRO PLANO

CL. E. RIBERA

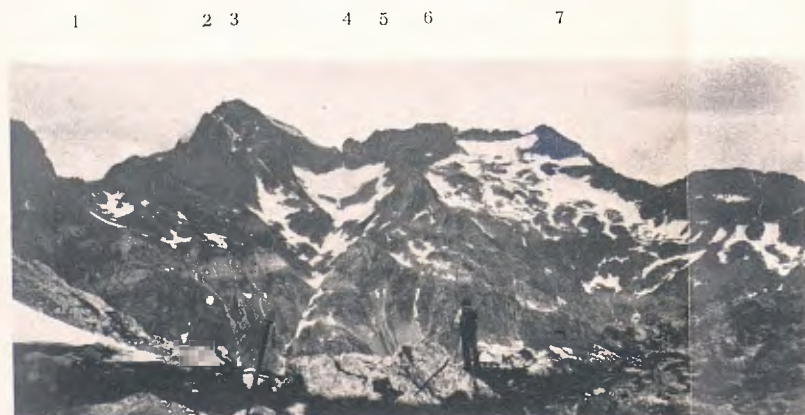
LA VUELTA BARRADA DES DESSOTA LA GELERA DE LA BRETXA

CL. I. CANALS

- 1.—LA TORRA
- 2.—PUNTA DE LA DESFETA
- 3.—AGULLA DURAND

- 4.—PIC SOUTANO
- 5.—GRESTERIA DEL DIABLE
- 6.—GARMO RESPUMOSO

- 7.—MUNTANYES DE PIEDRAFITA

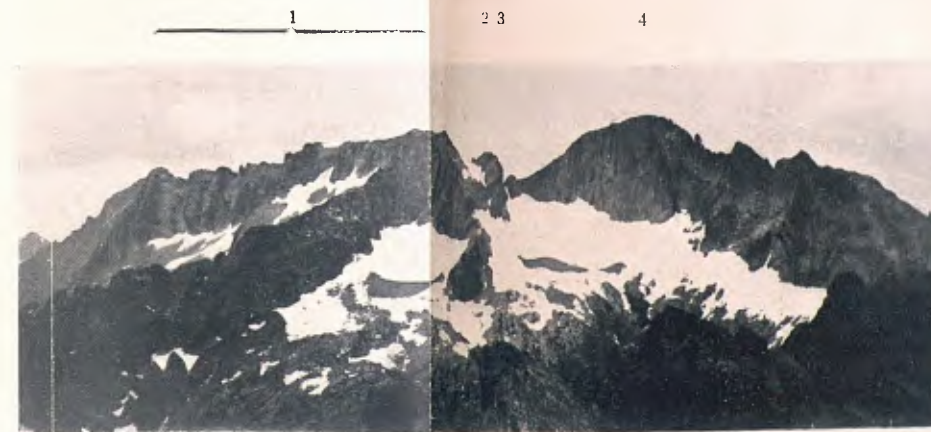
EL MASSÍS DEL BALAITOUS DES DEL COLL D'ARREMOULIT

CL. E. RIBERA

- 1.—PASO DE BRAVANA
- 2.—LA «GRANDE DIAGONALE»
- 3.—CIM DEL MARMURÉ
- 4.—BRETXA LATOUR

- 5.—CIM 3064 M.
- 6.— » CENTRAL
- 7.— » 3000 M.

LA FRONDELLA

EL BALAITOUS DES DEL GARMO RESPUMOSO O PIC DEL CRISTAL

CL. E. RIBERA

- 1.—LA FRONDELLA
- 2.—AGULLA ANÓNIMA

- 3.—BRETXA LATOUR
- 4.—CIM DEL MARMURÉ

mes allunyat el pic de Midi d'Ossau d'airoso silueta; el Cambalès a l'altre costat del coll de la Facha i tot seguit la mirada se dirigeix vers el Vignemale que s'enlaira majestuós amb la seva trinitat de cims, dominant les aspres serralades de Peterneille, Batans i Brazato i mig amagant el formidable massís de les Tres Sorores del que sols s'en veu un extrem. Gairebé dret al S. i distingint-se amb tots els detalls, la Quijada de Pondellos amb els seus cims bessons i l'original taca de marbre, tenint al dessota les dues gele-res septentrionals.

Per no trencar el costum, els trons ens tragueren del pic i ens van fer baixar ràpidament saltant per les roques i caminant depressa, fins arribar de nou al coll no sense rébre abans un ruixat. Ja en possessió de tot el fato, travessem la frontera i ens endinzem en terres de França, baixant molt bé per les congestes fins que en deixar-les ens dirigim a la dreta per sota la Facha i passant una enutjosa tartera sortim a un petit estanyol de clares aigües. Seguim faldejant i aviat entrem en la barrancada del port de Marcadau, el qual ja divisàvem, aixís com també el refugi Wallon situat al fons de la vall i envoltat de bosc. El cel s'havia cobert de negroses nuvolades i una densa boira que venia d'Espanya travessava el port acompanyada de fortes ratxes de vent, preliminars de la tempesta. Aviat unes grosses gotes ens feren buscar un aixopluc que vam trobar sortosament en una gran roca de la tartera i en la que hi capiguérem tots magníficament; mentres la tempesta es desenrotllava i els ecos omplien l'espai amb l'eixordador soroll dels trons nosaltres menjàvem en l'improvisat refugi molestats únicament pel fret. Poc a poc la pluja anà allunyant-se i amb les últimes gotellades ens posàrem novament en marxa, arribant aviat al camí de ferradura que ens conduí al port de Marcadau situat a 2556 m., entre els pics de la Facha i la serra de Peterneille, essent molt transitat per passar-hi el camí que va de Panticosa a Cauterets.

Deixem el coll internat-nos novament en terres aragoneses i passant per grosses congestes que amagen el camí, deixem a la dreta uns bonics estanyols reclosos per aspres serralades en les que la neu hi exten amples taques. Poc després passem per l'estany Pesico, dominat per l'agut pic de la Facha que ara podem veure pel seu costat S. E. i inclinant-nos vers la dreta, al cap d'una estona dominàvem les comarcades de Bachimaña i Bramatuero que són molt interessants per trobar-s'hi en ella bon nombre d'estanys. Estàvem en plena regió granítica ocupada per grans banquetes i llastres en les que la roca es presentava pulida per la pressió de

geleres que devien haver existit aquí en èpoques remotes. El camí que malhauradament està bastant descuidat, empen una forta davallada per estretes marrades fins arribar a un p'à on el deixem i travessant el barranc anem en cerca d'un lloc per muntar-hi el campament. Dessobre de l'estany superior de Bachimaña, en el seu costat oriental hi posarem la tenda, tenint allí prop un groller refugi, aprofitant una grossa roca en la que hi han aixecat una paret de pedra seca per a resguardar-se del vent i la pluja.

Es aquesta regió lacustre de les de més importància del Pireneu aragonés, trobant-se els estanys de Bachimaña en una ampla terrassa on hi convergeixen tres riberes; la que arreplega les aigües dels vessants de la Quijada de Pondellos, altre que baixa de La Facha i el port de Marcadau i finalment la més important de Bramatuero. Reunides les corrents en els mentats estanys formen el riu Caldarés que es precipita en fort desnivell produint belles cascates, passant pels Banys de Panticosa i més avall pel poble del mateix nom llensant-se en el riu Gállego en el poblet de Pueyo. Dec observar un fet que no he trobat en altra vall pirenenca: és la falta absoluta d'arbrat i el que encara és més estrany d'arbustes, no veient-s'hi altra cosa que herba. No crec que això sigui degut a l'altura ja que el plà de Bachimaña es troba a uns 2.200 m. i generalment els pins arriben del 2.300 als 2.400, desenrotllant-se encara a major alçària les tupides mates de narets. Cal que tinguin present això els que vulguin fer nit en aquesta regió, doncs tindran que pujar amb ells algún combustible.

Tant prompte quedà parada la tenda una formidable tempesta s'ens vingué al dessobre, durant gairebé tota la nit aquella desfeta de llamps i aigua acompanyada per l'infernai soroll dels trons que resonaven espantosament en aquelles solitàries muntanyes.

HORARIS

- 55 m., de l'estany Respumoso al de Camporro Plano.
- 1 h. 50 m., al coll de la Facha.
- 1 h. cim de la Facha de Marcadau.
- 35 m., coll de la Facha.
- 1 h. 15 m., port de Marcadau.
- 1 h. 15 m., campament de Bachimaña.

LLUIS ESTASEN

(Acabarà)

Curset de Geologia Elemental

La Lliga de Societats Excursionistes de Catalunya, complint la missió primordial d'encarrilar i agermanar l'esforç de l'excursionisme cap a finalitats concretes, ha volgut emprendre una tasca d'iniciació cultural en els coneixements que fan de l'excursionista un admirador primer i un investigador indispensable després, del patrimoni que la naturalesa amb les seves belleses, i l'home amb les seves arts, han arribat a les successives generacions de la nostra terra.

El pensament de la Lliga va coincidir amb iniciatives de la Secció de Geologia i Geografia Física del CENTRE i tot seguit va ésser organitzat per aquesta un Curset de Geologia Elemental, dedicat a les entitats adherides a la Lliga, fet aposta per l'expansió dels principis de Geologia indispensables a l'excursionista. El punt de mira constant del Curset seria fer ben pràctics els coneixements tramesos als alumnes, fugint de profunditzar en la ciència geològica, concretant-se tant sols a uns quants temes que poguessin cabre en la fàcil observació dels fenòmens naturals, i preparar així un estol de devots de l'excursionisme científic per a futures i més serioses actuacions.

El programa desenrotllat l'integraren cinc lliçons i igual nombre d'excursions pràctiques, d'acord cada una d'elles amb la lliçó corresponent que l'havia precedit. La primera lliçó, tingué lloc el 22 de març, i la darrera excursió, el 28 de maig d'enguany. Com a síntesi de les materies tractades, res parlarà millor que els temes de cada una de les lliçons, i com a elogi i garantia de l'encert i aprofitament amb que han sigut explicades, bastarà que consignem el nom dels Professors que tant lloable aportació han fet al Curset:

Lliçó I.—Dr. M. Faura i Sans.—*Modelatge de la superfície de la terra. Acció atmosfèrica. Erosió en general.*

Lliçó II.—Dr. J. R. Bataller.—*Terrenys sedimentaris. El seu origen i formació. Accidents que presenten.*

Lliçó III.—Dr. Jaume Marcet i Riba.—*Terrenys eruptius. Naturalesa dels materials que els formen. Estudi de les roques en general.*

Lliçó IV.—Dr. Baltasar Serradell. — *Minerals. Agrupacions per al seu estudi. Jaciments i filons. Influència de la utilització dels minerals en el progrés humà de tots els temps.*

Lliçó V.—Dr. M. Faura i Sans. — *Els fòssils, representants de la vida en les diferents edats de la terra. Generalitats d'estratigrafia.*

Totes les lliçons han sigut acompanyades de projeccions, dibuixos, mapes i exemplars abundants de roques, minerals i fòssils, essent digne complement pràctic la visita verificada a les col·leccions de la Societat de Ciències Naturals de Barcelona "Club Muntanyenc", mercès al coral convit d'aquesta entitat, mereixedora del nostre agraïment, visita que fou dirigida pels professors doctors Serradell i Marcet.

Durant les cinc excursions corresponents, s'han pogut estudiar: les formacions de dunes i erosió marina a Castelldefels i Garraf; la erosió continental i els terrenys sedimentaris a Sant Boi, Sant Climent, Begues, Brugués i Gavá; els terrenys eruptius i varietats de roques a Santa Coloma de Gramanet, Vallensana i Badalona; els minerals, fenòmens de dislocació i jaciments de fòssils de Papiol; nocions d'estratigrafia, alçament de les muntanyes, gènesi dels plans del Llobregat i de Barcelona, a Montjuich. A més dels temes principals d'aquestes excursions, els professors que les guiaven anaven explicant tot lo remarcable a notar, estudiat en les lliçons teòriques, fent acostumar a l'alumne a l'observació, i contestant a les preguntes que's suggerien als concurrents.

Els elements a qui el Curset anava dedicat, el jovent excursionista, han respost admirablement cobrint el màxim de 60 matrícules fixat i assistint a totes les lliçons i excursions amb remarcable constància, no minvant ni un moment la concurrència d'alumnes. Ens plau fer constar que aportaren el seu concurs, enviant alumnes, les següents entitats adherides a la Lliga de Societats Excursionistes: Secció d'Excursions de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, Institut d'Alumnes de l'Escola del Treball, Societat de Ciències Naturals de Barcelona "Club Muntanyenc", Agrupació Excursionista de Catalunya, Secció d'Esports i Excursions del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, Centre Excursionista Montseny, Grop Excursionista Catalunya, Associació Excursionista "Avant", Centre Excursionista Rodamón, London-Bank Sports Club, Secció d'Excursions de l'Escola d'Arts i Oficis i nodrida representació del Centre Excursionista de Catalunya.

La Secció de Geologia i Geografia del CENTRE, que amb tant esplendor ha vist secundat el seu intent de propagar l'aspecte

cultural de l'excursionisme, que considera un dels primordials, s'ha de creure obligada a proseguir la tasca empresa. Demostrat que no han de manca-li encoratjadores col·laboracions, fem vots per a que el curs vinent pugui encarrilar la seva actuació amb mires a assolir, gradualment, una sòlida preparació científica dels novells excursionistes.

J. F.

Crònica del Centre

ABRIL 1922

CONFERENCIES I EXCURSIONS.—El Secretari de la Secció d'Arquitectura, Sr. Pere Benavent, donà el dia 7 una conferència sobre el tema: «Síntesi del Renaixement català».

Els dies 21 i 28 el Sr. Lluís Estasen feu la ressenya d'una excursió del Balaitous a les Tres Sorores (Mont Perdut), Valls de Tena i de Broto.

SESSIONS DE PROJECCIONS.—En les tardes dels diumenges dies 2, 9, 23 i 30 tingueren lloc les següents sessions de projeccions: sobre Londres, Alemanya i Dinamarca, originals de D. Pere Serra; sobre el Pallars, Vall d'Aran i Maladeta, de D. Ignasi Canals; sobre Holanda, del Dr. F. Xavier Parés i una molt notable sobre l'ascensió al Mont Blanc, del Sr. Antoni Barrie.

SECCIÓ DE FOTOGRAFIA.—Durant aquest mes s'han organitzat les següents excursions: el dia 2, a Sant Miquel del Fay, retornant per La Garriga; el dia 9, a Mollet i Montcada per a seguir les voreres del Besós i el dia 23, a Tossa.

SECCIÓ D'ESPORTS DE MUNTANYA.—El dia 2, efectuaren una excursió a Sant Feliu de Codines, Sant Sadurní de Gallifa i Castellar del Vallés; el dia 9, anaren a Riells, Turó de Morou i Gualba. Els dies 8 a 17, tingué lloc una excursió a La Renclusa, Pic d'Aneto i Luchon, realitzant els socis de la Secció Srs. Estasen, Soler (J. M.), Ribera i Feliu, la primera ascensió nacional, a l'hivern, al Pic d'Aneto. El dia 30, es dirigiren a Sant Marçal fent l'ascensió a Les Agudes per la cresta.

SECCIÓ DE GEOLOGIA I GEOGRAFIA.—En els dies 5, 9, 19 i 23, tingueren lloc les lliçons i excursions del *Curset de Geologia Elemental*, el detall de les quals figura ja en les planes d'aquest Butlletí, en donar compte de la celebració del Curset.

SECCIÓ D'ENGINYERIA.—El dia 6, visitaren l'Observatori Fabra; en els dies 10 i 11 anaren a l'Espluga de Francolí per a visitar la Repoblació Forestal, les mines de barita i el monestir de Poblet. El dia 12 es dirigiren a

Montblanch, visitant la població i anant després a La Riba, on visitaren les fàbriques de paper més importants, la Font Gran i una instal·lació de piscicultura.

El dia 18 anaren a Badalona visitant la fàbrica de tintes i vernissos dels Srs. Ch. Lorilleux i C.^a i la refineria de petroli i fàbrica de midó, marca «El León», dels Srs. Deutsch i C.^a, S. en C.; i finalment, el dia 27, visitaren els tallers de fundició dels Srs. Fills de Dionís Escorsa.

Durant aquest mes i en el local de l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona es celebraren dues conferències; la del dia 4, a càrrec del Sr. Ramon Montañá, sobre el tema: *Els ciments de Montcada*, i el dia 27, el Sr. Vallmitjana ressenyà l'excursió que es va portar a cap l'any passat a les Goles de l'Ebre.

Reunida en Junta general, aquesta Secció per a la renovació de càrrecs de la seva Junta Directiva, quedà constituïda en la següent forma:

President honorari: Sr. Pere Rius i Matas.

President: Sr. Salvador Fil·la.

Vice-President: Sr. Antoni Ferran.

Secretari: Sr. Antoni Homs.

Vice-Secretari: Sr. Manuel de Miró.

Vocals: Sr. Pau Cardellach; Sr. Ramon Montañá; Sr. Ferran Cuito.

Noves

III EXCURSIÓ COL·LECTIVA DE LA LLIGA DE SOCIETATS EXCURSIONISTES DE CATALUNYA.—El dia 5 de Març prop passat tingué lloc al Plà de la Garga l'excursió col·lectiva, organitzada pel Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de l'Indústria (Secció d'Esports i Excursions) i patrocinada per la Lliga de Societats Excursionistes de Catalunya.

Un tren especial, que quedà completament plé, traslladà als excursionistes a l'històrica vila de Centelles. Donava goig de veure els seus carrers que s'ompliren de nombroses colles en les que hi abundaven les gentils damiselles. La comitiva es posà en marxa portant al cap la bandera de l'entitat organitzadora i formant una llarga processó se dirigí al mas Rosell on s'hi esmorzà. Més tard, per un bonic camí seguí l'excursió vers al mas Cerdà situat en el Plà de la Garga, envoltat de bosc i tenint uns bells punts de vista sobre el Montseny, plana de Vich veient-se al fons les nevades serrallades del Pireneu.

Allí s'hi anaren reunint, tots els grups d'excursionistes de les entitats barcelonines afegint-s'hi també una bona representació dels Centres de Manresa, Tarragona, Girona, Sabadell, Terrassa, Sant Celoni, Rubí etc. Foren ballades sardanes i després de dinar D. César A. Torras, com a

President de la Lliga, dirigí la seva vibrant paraula als concurrents essent molt aplaudit, aixís com el Sr. Losantos qui ho feu pel C. A. D. del C. i I. Quan la cobla tocà les primeres notes d' "Els Segadors", la guardia civil amb actitud airada i encarant els maüers manà parar i sort de la prudència d'alguns que feu que no es transformés aquell acte en un dia de dol.

La tornada va ésser pel feréstec grau de Can Tres Quarts anant a buscar el tren a l'estació d'Aiguafreda.

Cal felicitar cordialment el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria per la seva perfecte organització i el bon encert en escollir el lloc de l'excursió.

DONATIU EDUARD TODA.—Darrerament ha rebut la nostra Biblioteca remarcables donatius de Don Eduard Toda, el conegut posseïdor de la importantíssima biblioteca d'Escornalbou i antic col·laborador dels fundadors de l'excursionisme a Catalunya.

El donatiu Toda ha vingut a engruixir notablement el nostre fons d'excursionisme en els diferents aspectes en qué cal especialitzar principalment la Biblioteca del CENTRE.

Es tracta en conjunt d'uns 60 volums d'obres angleses principalment. Figuren en primer terme les referents al Pireneu, la majoria de literatura excursionista, impressions de turista i visions d'artista, sense mancar-n'hi algunes que contenen notes històriques i altres amb observacions científiques.

Són curioses les obres que tracten de les Balears, amb l'història de les illes, descripció geogràfica, dades minucioses dels seus ports naturals i aspectes pintorescos de les seves encontrades. Cal remarcar que algunes són impreses a Londres a principis del segle XVIII i l'atenció que despertà una d'elles que conseguí, en curt espai de temps, dues edicions (1716-1719).

L'alpinisme està representat, en el donatiu que ens ocupa, amb llibres descriptius d'ascensions al Mont Blanc i pics més notables, llibres d'esport i turisme i viatges a través de les principals valls. No manquen tampoc atraients narracions de viatges pel Tirol, Itàlia (particularment pels Abruzzos) i una, luxosament editada, que compren les regions del Danubi.

Mereixen especial menció les obres que detallen expedicions d'exploració a les altes regions de l'Àsia central, i particularment la relativa a la primera incursió dels europeus al Tibet (el *país prohibit*) que forma dos volums profusament il·lustrats.

Donen, a més, interès a la majoria de les obres citades, a part dels gravats, els mapes que les acompanyen, tant els generals, com els particulars dels itineraris seguits pels respectius autors.

La importància i nombre d'exemplars d'aquest donatiu ens ha forçat a donar sols una nota global i no tan extensa com requeria el seu mereixement i eren els nostres desitjos. El gest del Sr. Toda voldriem que s'encomanés als bons amics que arreu té el CENTRE, i que tots es captinguessin de l'alt interès col·lectiu que representa el foment de la Biblioteca, cridada a influir poderosament en l'ascensió cultural de l'excursionisme català.

Estació meteorològica de Viella (Vall d'Aràn)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES D'ABRIL 1922

TEMPERATURES A L'OMBRA				PRESSIONS BAROMÉTRIQUES	
MITGES MENSUALS		MÀXIMA ABSOLUTA en 24 hores	MÍNIMA ABSOLUTA en 24 hores	MITGES MENSUALS A 0°1 A LA GRAVETAT NORMAL	
8 matí	4 tarda			8 matí	4 tarda
6°6	9°6	25°5 (dia 14)	—3°5 (dia 19)	677.9 mm.	677.3 mm.
Oscil·lació extrema mensual 29°		MITGES MENSUALS		A 0°1 AL NIVELL DE LA MAR	
Variació màxima diürna (dia 30) 27°		13°2	1°1	763.3 mm.	760.1 mm.
				Màxima (dia 17) 770.4 mm.	
				Mínima (dia 4) 748.9 »	
				Oscil·lació extrema. 21.5 »	

HUMITAT RELATIVA

PLUVIOMETRIA

MITGES MENSUALS	8 matí	4 tarda		
Termòmetre sec.	7°	9°6	Total d'aigua caiguda en el mes . .	121.2 mm.
Termòmetre moll	5°2	7°5	Dia de major caiguda (dia 30) . . .	33.7 »
Humitat (percentatge) . .	74.2	72.5	Intensitat per dia de pluja i neu . .	6.06 »
Dies de saturació	3	2	Total d'espessor de neu en el mes .	1.08 ml.
			Dia de major espessor (dia 30) . . .	0.45 »
			Vent dominant en els dies de pluja i nevades	Cal N. N.W.

VENT

DIRECCIÓ	8 matí	4 tarda	VELOCITAT EN 24 HORES	
Calma	13	4		
N.	6	9		
NE.	3	7		
E.	2	—		
SE.	1	1		
S.	2	2		
SW.	—	2		
W.	—	—		
NW.	3	5		
			Mitja mensual diària	75.360 k.
			Màxima absoluta (dia 13)	363.000 k.
			Recorregut total en el mes	2260.800 k.

ESTAT DEL CEL

DIES	8 mati	4 tarda	DIES DE		NÚVOLS			NUVOLOSITAT	
Serens	4	—	Pluja	20	CLASSE	8 m.	4 t.	MITGES MENSUALS	
			Boira	4				8 mati	4 tarda
Nuvolosos	9	14	Glaçada, 8 m	1	Cirus	2	4	7.4	7.5
			Neu	12	Nimbus	3	9		
Coberts	17	16			Stratus	1	1		
					Cúmulus	4	3		

Les anotacions diàries han estat preses per l'G.^a Josep i revisades pel Dr. M. FAURA I SANS